

İçindekiler Tablosu

1. III. Selim Dönemi (1281/1789-1222/1807) ve Mevlevîler	2
A. III. Selim ve Konya Mevlânâ Dergâhı.....	3
B. III. Selim ve İstanbul Mevlevîhâneleri	5
C. III. Selim ve Diğer Mevlevîhâneler	6
2. II. Mahmud Dönemi (1223/1808-1255/1839) ve Mevlevîler	6
A. II. Mahmud ve Konya Mevlânâ Dergâhı.....	7
B. II. Mahmud ve İstanbul Mevlevîhâneleri	8
C. II. Mahmud ve Diğer Mevlevîhâneler.....	11
D. Abdülmecîd Dönemi (1255/1839-1278/1861) ve Mevlevîler	11
3. Abdülazîz Dönemi (1278/1861-1293/1876) ve Mevlevîler	15
4. II. Abdülhamîd (1293/1876-1326/1908) Dönemi ve Mevlevîler	16
A. II. Abdülhamîd ve Konya Mevlânâ Dergâhı	16
B. II. Abdülhamîd ve İstanbul Mevlevîhâneleri.....	17
C. II. Abdülhamîd ve Diğer Dergâhlar.....	20
Dipnotlar	22

Yrd. Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Türkiye

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

1. III. Selim Dönemi (1281/1789-1222/1807) ve Mevlevîler

nyedinci yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle siyasi ve askeri alanda yenileşme çabalarının hız kazandığı, eğitim ve kültür açısından batıya yönelme gereğinin anlaşıldığı bir dönemdir. Bu dönemdeki devlet ve toplum yapısını yeniden düzenleme çalışmaları, amaçlanan sonuçlara tümüyle ulaşmasa da, daha sonraki dönemlerde bu yoldaki çabaların sürdürülmesi zorunluluğunun ilke olarak benimsenmesinde önemli bir etken olmuştur. Fakat bu düzenlemeler yapılırken, ulema sınıfının cahilliğini ve taassubunu, yeniçeri ocağının çıkarlarını hesaba katmak zorunda kalındığı için yapılan yenilikler köklü ve devamlı olamamıştır. Islahat çalışmalarının gerekliliğine inanan III. Selim de Nizâm-ı Cedîd adı altında bir yenileşme hareketine girişmiştir. Bu nedenle XVIII. asrın son yılları ile XIX. asrın ilk yıllarını kapsayan 1204/1789-1222/1807 tarihleri arasındaki on sekiz yıllık dönem, Osmanlı tarihinde Nizâm-ı Cedid, yani "yeni düzen" dönemi olarak adlandırılmıştır.¹

III. Selim, hükümdar olmasının yanı sıra, güzel sanatlarla da uğraşan üstün yetenekli bir kişidir. İlhâmî mahlasıyla Nabî (1642-1712), Nedim (öl.1730) ve Şeyh Gâlib'in yolunda şiirler yazan bir şâirdir ve "Divan" vardır. Mevlevî olması nedeniyle şiirleri tasavvufun ve Mevlevîliğin kavramlarıyla zenginleşmiş bir özellik taşır. Padişah, müzik alanında da gerçekten üstün yeteneği olan bir sanatkârdır. Türk Müziği tarihinde 1199/1785'ten 1230/1815'e kadar olan dönem "III. Selim ekolü" olarak bilinir.²

III. Selim o tarihe kadar bilinen mûsikî makamların haricinde, ortaya koyduğu "Sûzi Dilârâ" makamında peşrev, beste, Mevlevî ayini, yürük ve saz semailerini bestelemiştir. Bunların arasında kendi icadı olan sûz-i dilârâ makamında bestelediği Mevlevî âyîn-i şerifi,³ onun müzik alanındaki yeteneğinin eşsiz örneği ve bu padişahın mûsikîdeki dehasının şaheseridir. III. Selim ayin-i şerifi Galata Mevlevîhânesi'nin 1206/1791'deki tamirinden sonra besteleyerek musahiplerinden Tanburî Vardakosta Ahmet Ağa'ya (ö.1209/1794) meşk ettirmiştir. O da mevlevîhânenin âyinhan dedelerine geçmiş ve dergahın açılışında okunmuştur.⁴

III. Selim'in Türk müziğine katkısı sadece besteleriyle kalmamış, Ermeni asıllı bestekâr Hamparsum Limonciyan (1768-1839) ile Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden bestekâr Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede'ye, iki ayrı sistemde iki ayrı nota icat etmelerini emretmiş ve bu iki bestekâr tarafından icad edilen iki ayrı nota sayesinde, o dönemde pek çok beste notaya alınarak kaybolmaktan ve pek çok bestekâr unutulmaktan, III. Selim sayesinde kurtulmuştur. Saadettin Nuzhet Ergun'un tabiriyle, "III. Selim İsmâil Dede Efendi'nin yetişmesinde en büyük âmidir."⁵ Samiha Ayverdi de bir başka ifadelendirme ile, "bir eliyle Şeyh Gâlib'i tutan padişah diğer eliyle de İsmail Dede'yi yakalayıp, onu musâhibleri arasına sokmuş, bir müddet sonra da Dede'ye ser-müezzin (saray başmüezzini) payesini vermiştir." demektedir.⁶

III. Selim, tasavvufun kolu kanadı altına girmek ve mevlevîliği de hükümdarlık müessesesinin kolu kanadı altında tutmak gibi bir çifte imtiyaz yüzünden, bu tarikatın cemiyet safları arasında felsefesi, mûsikisi ve şiiri ile geniş ölçüde yayılmasına sebep olmuştur.⁷

III. Selim'in Mevlevî müziğine olan katkıları, İstanbul'daki mevlevîhâneleri ziyareti,⁸ Mevlevî bestekâr, kudûmzen ve neyzenlerin yetişmelerini özendirdiği gibi, mevlevîhânelerin tamirine ve oralara yeni bölümler yapılmasına ilişkin imar çalışmaları, saltanat döneminde

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

Mevlevîliğin daha güçlenmesinde, devlet adamları ve halk arasında yaygınlaşmasında önemli bir etkidir.⁹

F. Nafiz Uzluk; “İstanbul’da padişah camilerinde Mesnevî okutulması için özel bir vakıf kurulduğunu, III. Selimin annesi tarafından Galata Mevlevîhânesinde ayrıca bir Mesnevîhanlık ihdas edildiğini, Galata, Kasımpaşa, Yenikapı, Beşiktaş mevlevîhânelerinde bulunan dervişlerle diğer istekliler oradaki Mesnevîhandan Mesnevî okuduklarını hatta Hüsn ü Aşk şairi Gâlib Dede’nin ilk defa başladığı Mesnevî okumasının, yüzlerce yıl sürdüğünü ve kendi zamanlarında Galata Şeyhi Ahmed Celalettin Baykara’nın bu dersi verdiğini ve onunla son bulduğunu” nakleder.¹⁰

III. Selim’in Şeyh Gâlib’e hayranlığı, Hacı Mehmet Çelebi’nin Nizâm-ı Cedîd’e karşı Konya isyânını adetâ tertip ve idâre etmesine rağmen, Mevlevîliğe bağlılığında bir değişme olmayıp, döneminde Mevlevîlik, münevver zümre içinde en yüksek mevkiyi almış, mevlevîhâneler tamir edilmiş, vakıfları çoğaltılmış, bir çok kişi Mevlevîliğe intisab ederek teveccüh kazanma yolunu denemeye başlamıştır. Şeyh Gâlib, gerek padişaktan gerekse Beyhan Sultan’dan görmüş olduğu ilgi neticesinde bir çok iltifatlara nail olmuş, divanı üç bin altın sarfedilerek tezyin ettirilirken, padişapta Mevlânâ’nın Divân’ından seçtiği beyit ve rubâilere, üçüncü selamda Şeyh Gâlib’inde bir rubaisini katarak sûzîdilâra makamından bir ayin bestelemiştir. Zamanın meşhur bestecisi ve III. Selim’in musahibi Mevlevî Ahmet Ağa da (ö.1209/1794) hicaz, sabâ ve nihavent makamlarından birer ayin besteleyerek mevlevîhânelerde okumaya başlamıştır. Sık sık mevlevîhânelere giden padişah, burada bulunan şeylere ve dervişlere ihsanlarda bulunurken, padişahın bu tutumu ve Mevlevîliğe bağlılığı, diğer devlet büyüklerini de mevlevîhânelere çekmiştir.¹¹

Yayla İmamı Tarihi, Mevlevî Padişah Sultan Selim’in sık sık Galata Mevlevîhânesi’ne gittiğini, mevlevîhâne şeyhi Şeyh Gâlib Dede’yi ziyaret ettiğini hatta bu sık ziyaretler sebebiyle neticesinde Cuma selamlığının Galata Dergahı’nda yapıldığını, Sultan Selim’in burada uzun saatler oturduğunu, Cuma namazından sonra okunan Mesnevî’yi dinlediğini nakleder. Mevlevî Padişah, zorbalar tarafından şehîd edilirken seccadesi üzerinde namazını yeni tamamlamış ve ney üflemede imiş, zorbalar üzerine atıldıklarında neyi yüzüne tutarak kelime-i şahâdet getirmiştir.¹²

A. III. Selim ve Konya Mevlânâ Dergâhı

XVII. yüzyıldan itibaren adeta bir devlet müessesesi sayılan Mevlevîlik,¹³ XIX. asırda Hacı Mehmet Çelebi dönemine kadar devletle uyum içerisinde, problemi olmayan bir beraberlik sürdürürken, Hacı Mehmet Çelebi’nin Nizam-ı Cedid’e karşı açık muhalefetiyle bu uyum bozulma noktasına gelmiştir.

Hacı Mehmet Çelebi’nin Nizâm-ı Cedîd’e karşı muhalefedinin sebepleri çok net olarak bilinmese de¹⁴ Gölpınarlı’nın, seccâdenişinin tutumunu daha çok, onu maddî çıkarları gözetmeye sevk eden, yozlaşmış kişiliği ile açıklamaya çalışmaktadır.¹⁵ Bununla beraber Çelebi’nin muhalefetini ülkede Nizâm-ı Cedîd’e karşı oluşturulan havada aramak gerekmektedir.¹⁶

Gölpınarlı, Çelebi’nin isyâna ön ayak olması ve âsitâne vakıflarıyla ilgili istediği gibi davranmasını, Çelebi’nin III. Selim’in yapmış olduğu yenilikleri köksüz ve geçici saymasına ve bütün bu mülhazalarını ve menfaat kaygısını devlette süregelen nizamsızlığın devamını menfaati icabı görerek istemesi olarak nitelendirmektedir. III. Selim’in ise bütün

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

bu olan bitenlere karşı Çelebi'yi makamında tutmasını da Çelebi'den çekindiğinden değil, İstanbul Galata Mevlevîhânesi Şeyhi, Şeyh Gâlib'le olan dostluğuna ve Mevlânâ sevgisine bağlıyor.¹⁷

Bütün bu gelişmelere rağmen III. Selim, Çelebi'ye karşı bir tavır almadığı gibi Konya'daki âsitânenin tamiratını yaptırmış ve âsitâne'de bulunan sandukaların örtülerini yenilemiş ve dergaha para yardımları yapmıştır.

Yine Gölpınarlı, bu dönemde Mevlevîliğin gerek halk gerekse padişah nazarında kıymetinin arttığını ifade eder. III. Selim Dönemi'nde, yöneticilerle Hacı Mehmet Çelebi arasında vuku bulan ve Çelebi'nin Nizâm-ı Cedîd'e muhalefetinin neden olduğu sıkıntının, gerek padişahın Mevlevî olması gerekse Konya Mevlânâ Dergâhı'nın o zamanki gücü sebebiyle, her iki taraf açısından da daha sonraki dönemlere tesir edecek kötü bir sonuç getirmemiştir. Aksine 1242/1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ve yeniçerilerin çoğunun Bektâşi olması, Bektâşîliğin de ilgâsını îcap ettirmiş, halk üzerinde en az Mevlevîler kadar tesiri olan bu tarîkatın kaldırılmasıyla beraber ortaya çıkan boşluğu Mevlevîlik doldurmuştur.¹⁸

XVIII. asrın sonlarına doğru, I. Abdülhamid Dönemi'nde, hem Mevlânâ türbesi ve hem de Süleymaniye Camii'nin tamirâtı başlamış ve tamirat için Çelebi Efendi'ye Bozkır Mâdeni'nden 10.000 okka kurşun ile 4.500 kuruş tahsis edilmişti. İkisinin yetmediği gerekçesiyle 12.500 okka kurşun ve 5000 kuruşluk bir ek ödenek Mevlânâ Âsitânesi devletçe 25 Safer 1204 (14.11.1789) tarihinde, yani III. Selim Dönemi'nde verilmiştir.¹⁹ O senelerde Osmanlıların Rusya ve Avustralya'ya karşı savaştığı göz önünde bulundurulursa, harb levâzimatından olan bu maddenin dergâh ve müştemilatının tamiri için kullanılması ve daha önce devletçe üslenilmediği halde tamirat esnasında harcanmış 3.505 kuruşluk ek masrafların şeyhin ricası üzerine sonradan hükümet tarafından karşılanması²⁰ ve III. Selim'in Mevlânâ Türbesindeki sandukaları örtülerinin yenilenmesini önermesi²¹ ve eskilerinin muhafaza edilmek üzere İstanbul'a gönderilmesini istemesi, devletin Mevlânâ dergahına ve Mevlevî tarîkatına verdiği önemi gösterir.²²

Saltanatın Mevlânâ Dergahı'na karşı sergilediği bu cömert tutumu, sadece III. Selim'in Mevlevî olmasına bağlamak yetersiz olacaktır. Hükümet harcanan paraya bir karşılık beklemiş ve bunu "nice nice menâfi-i ma'neviyye" olarak ifadelendirmiştir.²³ Bu bağlamda naibin keşif raporunu bitirirken kullandığı; "hayırsever Halife tarafından Mevlânâ Türbesi'nin ve içerisinde âbidlerin, zâhidlerin ibadet ettikleri Sultan Selim Camii'nin tamirâtı, tevfiât-ı ilahiyye'ye muvafık, hususen a'day-ı din üzerine nüsret-yab olmağa delalet edeceği ve buralarda dervişlerin ve abidlerin yapacakları duaların küffarı hezimete uğratacağı" ifadeleri,²⁴ kalıplaşmış ifadeler olmakla beraber, Osmanlı Devleti tarafından Mevlevîyye'ye karşı beklentilerin ne kadar kök saldığını gösterir.²⁵

Cristoph K. Neuman'a göre; Mevlânâ Dergâhı da devletin bu desteğine karşılık vermekte gecikmemiştir. Sultanın çevresinde yeri olan meşhur şair ve Galata Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Gâlip Konya Mevlevîhânesi'nin tamiri ile sanduka puşîdelerinin yenilenmesini öven şiirleri de bu gibi beklentilere cevap verir niteliktedir. Kendi dergahını tamir edemeyen veya en azından etmeyen Mevlevîyye, böylece devlete bağlı ve bağımlı bir duruma düşmüştür.²⁶

III. Selim'in Mevlevîliği sadece dergahların tamirlerinde değil, bizzat dervişlere verdiği atiyelerle de kendisini göstermektedir. Gölpınarlı, 1215/1800 yılında Mevlevî şeyh ve

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

dervişlere ihsan edilen atıyeleri tek tek saymaktadır.²⁷ Değişik vergi kaynaklarından Mevlevî dergahına ödenen ve senede 3.280,5 kuruş gibi yüksekçe bir yekün tutan taamiye denilen ödemeye, savaş nedeniyle âsitânedeki derviş sayısı arttıkça,²⁸ orada çekilen zaruret sebebiyle 500 kuruşluk bir zammın yapıldığını 5 Safer 1214/1799 tarihli bir vesikadan öğreniyoruz.²⁹

III. Selim Dönemi'nde, devlet her açıdan tarîkatın yönetimini Çelebi Efendilerin eline verirken, bir taraftan da onları denetim altına almaya çaba göstermiştir. Söz konusu dönemde, Çelebi Efendi'nin tevliyetinde olan vakıflar, hakimü'l-belde olan Konya Kadısı veya Nâib'in değil, İstanbul'daki Darü's- saâde Ağası'nın nezaretindedir.³⁰

Ayrıca III. Selim zamanlarında yeşil kubbe onarılması, III. Selim'in Mevlânâ Mevlevîlere Çelebi'nin tutumuna rağmen rağbetinin bir göstergesidir.³¹

B. III. Selim ve İstanbul Mevlevihâneleri

1789-1807 yıllarını kapsayan III. Selim Dönemi Osmanlı modernleşmesinin toplum hayatında ilk etkilerinin hissedilmeye başladığı bir zaman kesitidir. Bu dönem, Mevlevîliğin modernleşme hareketiyle hem çatışma hem de uzlaşma gibi birbirine zıt iki ayrı ilişki biçimi oluşturmaya çalıştığı bir dönemdir.

Mevlevîliğin modernleşme hareketi karşısında takındığı bu iki farkla tavır, XVII. asırdan itibaren tarîkatın içinde baş gösteren, Çelebiler ile İstanbul şeyh aileleri arasında üstü örtük mücadeleye dayanır. Bir bakıma modernleşme, bu mücadeleyi III. Selim Dönemi'nde açığa çıkarmış, II. Mahmud'un saltanat yıllarında ise daha da netleşmesine sebep olmuştur. Söz konusu reformcu padişahların Dönemi'nde, Konya'daki Mevlânâ Âsitânesi postnişinliğini üstlenen ve Mevlevîliğin merkezi yönetimini temsil eden Çelebilerin, modernleşme hareketinin karşısında buldukları, diğer yandan İstanbul'daki Mevlevî kökenli şeyh ailelerinin ise modernleşmeyi desteklemek suretiyle iktidarın yanında yer aldıkları görülmektedir. Modernleşmeye karşı Mevlevîlik bünyesindeki bu çift yönlü tavır alışıta çelebilerin çatışmayı İstanbul şeyhlerinin ise uzlaşmayı ana ilke olarak benimsedikleri söylenebilir.³²

İstanbul'da ilk mevlevihânenin inşasından itibaren tekkelerin kapatılma tarihi olan 1925 senesine kadar geçen beş asır süre zarfında varlığını sürdüren her ne kadar sekiz mevlevihânedeki söz edilse de,³³ III. Selim Dönemi'ne gelindiğinde, İstanbul'da beş mevlevihâne faaliyet göstermektedir. Bunlar, Galata, Yenikapı, Beşiktaş, Kasımpaşa ve Üsküdar mevlevihâneleridir.³⁴

1205/1790 yılında Galata Dergahı'na şeyh tayin edilen Şeyh Gâlib de, bu dönemde İstanbul mevlevihânelerinde yerleşmiş olan her hangi bir şeyh ailesine mensup olmadığı halde, Posta oturmasıyla beraber, İstanbul'daki diğer Mevlevî şeyhlerinin sergilediği tutumu ortaya koyarak modernleşme yanlısı bir yolu izlemiştir. Bu tavrı sergilemesinde her ne kadar Şeyhi Ali Nutkî Dede'nin etkisi büyükse de, Ali Nutkî Dede'ye mensup devrin ünlü siyaset adamı Hâlet Efendi'nin katkısını da unutmamak gerekir.

III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd hareketini, bütün Mevlevîlere tercüman olan şiiirleriyle desteklemesi sebebiyle³⁵ Gâlib Dede'nin, padişahla olan yakınlığı iyice ilerlemiş ve bu yakınlığı farkedenden Hacı Mehmet Çelebi'nin de tensipleriyle, Haziran 1205/1791 tarihinde Nûman Bey'in azlinden açık kalan Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak atanmıştır.³⁶

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

Meşihatı Dönemi'nde Galata Mevlevîhânesi, 1210/1795 tarihinde Padişah III. Selim tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Yine bu dönem içerisinde bir çok devlet adamı tarafından da dergâha hayratlar ilâve edilmiş, böylece Galata Mevlevîhânesi tarihinin en ma'mûr ve en müreffeh dönemini yaşamıştır.³⁷

Yenikapı şeyhi Abdülbâkî Nâsır Dede'nin Mevlevî şeyhleri arasında özel bir yeri vardır. III. Selim Dönemi'nde bir otorite olduğunu gösteren yetiştirdiği talebeler, tasavvuf, edebiyat ve mûsikî alanında telif ettiği ve bestelediği eserlerle şöhret bulmuş padişaktan da yakın ilgi görmüştür.³⁸

Mûsikîye karşı aşırı istidadı ve meyli olan Musâhib Ahmed Ağa Mevlevî olduktan sonra bütün mûsikî bilgisini makamât-ı mevlevîyyeye sarf ederek Hicaz, Nihâvend ve Sabâ makamında ayin bestelemiş ve III. Selimin huzurunda okumuştur. Dinlediği bu bestelerin tesiriyle de III. Selim meşhur sûz-i dilârâ makamını ihdas ederek bir ayin bestelemiştir ki, bu ayin daha sonra Yenikapı Dergâhı'nda okunagelmıştır.³⁹

III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerini idrak eden Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Yusuf Zühdî Dede zamanında, III. Selim tarafından Çırağan Sarayının genişletilmesi sırasında dergâhın yeniden inşâ ettirilircesine onarılması kayda değer bir olaydır.⁴⁰ Sarayın genişletilmesi esnasında önce Rodoslu Yalısı yıktırılarak yerine Mabeyn Dairesi inşâ edildiği halde,⁴¹ Ayvansarayî'nin naklettiklerine göre; bu esnada dergâha dokunulmamış ancak, yine III. Selim zamanında Çırağan Sarayı'nın tamiri tamamlandıktan iki sene sonra, Beşiktaş Mevlevîhânesi de ciddî bir tamir geçirmiş,⁴² dergâha ait şeyh dairesi ve on iki adet derviş hücreleri bu imâr faaliyetleri sırasında baştan sona yenilenmiş,⁴³ adeta Çırağan Sarayı'nın yeni görüntüsüne adapte edilmiştir.⁴⁴

Diğer Mevlevî dergâhlarında da olduğu gibi, kurulduğu günden itibaren devrin padişahı veya ileri gelen ve Mevlevî muhibbi olan devlet adamları tarafından korunup gözetilen Kasımpaşa Mevlevîhânesi, zaman içerisinde harab düştüğü için, Sultan III. Ahmed zamanından itibaren, III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde bir çok tamir ve tadilâta tabi tutulmuş ve mezkur padişahlar tarafından da zaman zaman ziyaret edilmiştir.⁴⁵ Tarihi Atâ'da nakledildiğine göre mûsikîşinaş Mevlevî şeyhlerinden olan Kasımpaşa şeyhi Şemseddin Dede, III. Selim'den beri adet haline getirilen ve Sultan Mahmud Dönemi'nde de sarayda icrâ edilen küme fasıllarına katılmıştır.⁴⁶

C. III. Selim ve Diğer Mevlevîhâneler

XIX. asrın az bir zamanını idrâk eden III. Selim, daha çok Konya ve İstanbul dergâhlarına hasrettiği teveccühünü, diğer Mevlevî dergâhlarına gösterip göstermediği hakkında şimdilik fazla bilgiye sahip değiliz.

Ancak, Gelibolu Mevlevîhânesi'nin bilinen ikinci tamiri, XIX. asrın başlarında III. Selim Dönemi'nde yapılmıştır. 1216/1801 yılında dergâhın tamiri için İstanbul'dan kurşun, kereste, boya v.s. gibi gerekli malzeme gönderilmiştir.⁴⁷

2. II. Mahmud Dönemi (1223/1808-1255/1839) ve Mevlevîler

Tarihi kaynaklarda 1223/1808 yılı, Osmanlı Devleti'nde idârî karmaşanın hâkim olduğu bir dönem olarak geçer. Bu sene içinde, Kabakçı Mustafa isyanıyla III. Selim'in tahttan

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

indirilmiş ve ayaklanan Yeniçeriler tarafından öldürülmüş, yerine IV. Mustafa tahta çıkarılmış, fakat padişahlığı fazla sürmeyen IV. Mustafa, Bayraktar Mustafa Paşa'nın gayretiyle, tahtı II. Mahmud'a bırakmak zorunda kalmıştır.⁴⁸ II. Mahmud, otuz bir yıl süren bir saltanattan sonra elli dört yaşında vefat etmiştir. Yapmış olduğu yeniliklerle arkasında yepyeni bir Osmanlı Devleti bırakmış, Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra gelen padişahların en dirâyetlisi olarak tarihe geçmiştir. Bestakâr, şâir ve büyük bir hattattır. Şiirdeki mahlası ise Adlî'dir.⁴⁹

1223/1808 yılında Osmanlı tahtına geçen II. Mahmud, bir taraftan Osmanlı Devleti sınırları içinde zuhura gelen isyanlarla mücadele ederken,⁵⁰ bir taraftan da devletin her alanda yeniden yapılanması için sosyal ve siyasal ıslahat hareketlerine girişmiştir.⁵¹

II. Mahmud Dönemi'ndeki bu ıslahat çalışmalarından tasavvufî hayatta nasibini almış ve bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler yapılırken de, tarikatların manevî nüfuzları gözardı edilmeden, tekkeleri ıslahtan ziyade, tekke hayatı zabt ü rabt altına alınmaya çalışılmıştır. 1227/1811 yılında çıkarılan bir fermanla; tarikat pirlilerinin medfun olduğu tekke, o tarikatın merkezi kabul edilmiş ve vefat eden şeyhlerin yerine, bu merkez tekkelerden atamaların yapılması ve bu hususta şeyhulislamlığın görüşünün alınması sağlanmıştır. Ayrıca bu düzenlemeler içerisinde; tekkelere şeyh tayinlerinde ehliyete önem verilmesi istenmiş ve tekke vakıfları Evkâf-ı Humâyun Nezareti'nin kontrolüne verilmiştir.⁵²

Yine aynı dönemde, 1242/1826 yılında Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmış,⁵³ bu sürece bizzat Galata Mevlevîhânesi şeyhi Kudretullah Dede ile Kasımpaşa şeyhi Ali Efendi de iştirak etmiştir.⁵⁴

Yeniçeri Ocağı'nı kaldırılmasıyla beraber, Bektâşîliğin yasaklanması neticesinde, İstanbul'da ve taşrada Bektaşî tekkeleri kapatılmış, Bektâşîliğin ordu üzerindeki tüm yetki, imkan ve moral kaynağı olma ile ilgili faaliyetleri, o günden itibaren Mevlevîlik tarikatine geçmiş ve tarikatın ordudaki temsilcisi olan şeyhe "mareşallik" unvanı verilmiştir. Tarikatların halk seviyesindeki hizmetleri de Nakşibendîliğe devredilmiştir.⁵⁵

Meşâyih ve tekkelerin halkın nabzını elinde tutan kişi ve kuruluşlar olduğunu dikkate alan II. Mahmud, hayata geçireceği bir çok yenilikte tarikat mensuplarını yanına almayı ihmal etmemiştir. Böylece, hem yeniliklere karşı, halk indinde doğacak muhalefetin önleneyeğini, hem de onların cemiyet tarafından daha kolay benimseneceğini hesap ettiği düşünülebilir.⁵⁶

II. Mahmud'un tarafından tasavvufî hayatla ilgili yapılan düzenlemelerden, Mevlevîlerde üzerlerine düşeni yapmışlardır.

A. II. Mahmud ve Konya **Mevlânâ Dergâhı**

Bu dönemde yapılan bazı yeniliklerle halk nazarında görüntüsü zedelene hükümet, dindârlığını ispat için sahâbe ve şehit türbelerini tâmire, çeşmeler, camiler ve tekkeler yaptırmaya, eskilerini tamir ettirmeye ve bu arada bilhassa Mevlevîliğe ehemmiyet vermeye başlamıştır. Konya'daki Mevlevîliğin merkez dergâhı şeyhi Mehmed Said Hemdem Çelebi de, hükümetin bu siyasetinden azamî istifâde etmiştir.⁵⁷

Mevlânâ'nın kabri üzerinde bulunan Kubbe-i hadrâ'nın çinilerinin tamire muhtaç bir hale geldiği, Hemdem Çelebi tarafından Padişaha arz edilmesi üzerine, padişah kubbenin

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

mükemmel bir şekilde onarılması için irade çıkartmış ve Mevlevîliğe yakınlığı bilinen Hâlet Efendiyi bu vazife görevlendirmiş, 10 Muharrem 1233/23 Aralık 1817 tarihinde de bu onarım tamamlanmıştır.⁵⁸ Muhtemelen aynı tamirat çerçevesinde 1233/1818 yılında, Mevlânâ'nın türbesi, semahâne, matbah ve derviş hücreleri tamir ettirilmiştir.⁵⁹

Özellikle 1242/1826'da II. Mahmud'un yeniçeriliği ilga faaliyetlerinde Hemdem Çelebi ve Mevlevîlerin tarafsız kalmaları, padişah tarafından hüsn-ü kabûl görmüş ve II. Mahmûd birçok mevlevîhâneyi de tamir ettirmiş, vâkîf işlerine yeni düzenler vermiştir.⁶⁰

Kendisinin Mevlevî ya da Nakşî olduğu rivayet edilen⁶¹ Padişah, halkın kendisine ve saltanata olan itimatlarını sarsmamak için tekke tamirleri, sebiller, camiler ve çeşmelerin inşa ve imarına ayrı bir önem vermesi yanında, daha önce adet olmadığı halde, baba soyundan Mevlânâ'ya mensup olanlara dağıtılmak üzere, Konya Mukataası'ndan, yılda 1500 kuruş verilmesini, ayrıca İstanbul ve diğer bölgelerdeki Mevlevî meşâyihine maaşlar tahsisini emretmiştir.⁶²

B. II. Mahmud ve İstanbul Mevlevîhâneleri

Amcası III. Selim'in elinde yetişen ve ondan mûsikî dersleri alan ve onun Mevlevîliğinden etkilenen II. Mahmud'un, Mevlevîliğe muhabbetinde Yenikapı mevlevîhânesi müntesiplerinden Hammâmîzâde İsmâil Dede Efendi'nin etkisi büyüktür. III. Selim'i Mevlevîliğe adeta rabt eden Şeyh Gâlib kabul edilirse, İsmail Dede Efendi de, II. Mahmud için aynı konumdadır. İsmail Dede'den yedi- sekiz yaş küçük olan II. Mahmud, Dede ile sabık padişah III. Selim'den daha samimidir. Dede'yi dinlemek için haftanın hemen her çarşambası Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne devam eden II. Mahmud, yine bir defasında hasta yatağından kalkarak âyin dinlemek üzere Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne gitmiştir. Onun dönemi, Dede'nin Neoklasik Türk Mûsikîsi Dönemi'dir ve İsmail Dede bestelediği ayinlerle, Mevlevî mûsikîsinde otorite olduğunu kabul ettirmişti r.⁶³

Bu dönemde Beşiktaş Mevlevî şeyhi Mahmud Dede'nin (ö. 1234/1818) mevlevîhânenin ta'miri için padişah II. Mahmud'a yazdığı arîza kabul görmüş ve Şehremini Hayrullah Efendi tarafından dergâhın tamamen tamir ve hamam ve meydan hücrelerinin yanına yeni hücrelerin yapılması uygun görülmüş, inşaat ve tamir 1230/1815 yılında başlayıp, 1231/1816'da tamamlanmış ve Mukabele merasimiyle açılmıştır. Bu tamirat ve inşa için 40.000 kuruş harcanmıştır.⁶⁴

Atâ Tarihi'nde, II. Mahmud'un huzurunda tertip edilen küme fasıllarına Mahmud Dede'nin, kayınpederi Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Yusuf Dede ile birlikte katıldığı belirtilmektedir ki, bu da Mahmud Dede'nin mûsikî dalında da maharetine bir işaret kabul edilebilir.⁶⁵

II. Mahmud, Beşiktaş Mevlevîhânesi'ni, Mehmed Kadrî Dede Dönemi'nde dergâh Çırağan Sarayı'nın genişletilmesi maksadıyla tamamen yıktırılmıştır. Dergâhın yeri saraya ilhak edilmiş ve mevlevîhâne saraya bitişik olan Musahib Abdi Bey'in yalısına taşınmıştır. Mevlevîliğe muhabbeti bilinen Sultan Mahmud, belki de dergâhları yıktırılan dedegânın gönüllerini almak ve onlara karşı muhabbetini izhar etmek maksadıyla, mazereti olmadıkça her hafta mukabele günü dergâha gelir, mukabeleden sonra Kadrî Dede ile sohbet edermiş. Ayrıca Çırağan Sarayı dahilinde kalmış olan Mevlevî dedelerinin kabirlerine de, her gece kandiller yaktırmıştır.⁶⁶ Sultan Mahmud, 1255/1839'da kendisinin de katıldığı bir mukabelede, İsmail Dede'nin "Ferahfezâ Âyini"ni izlemiştir.⁶⁷

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

Aynı şekilde Yenikapı Mevlevîhânesi'ni de sık sık ziyaret giden II. Mahmud nazarında dergah şeyhi Abdülbâki Nâsır Dede'nin Mevlevî şeyhleri arasında özel bir yeri vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde yetiştirdiği talebeler, tasavvuf, edebiyat ve mûsikî alanında telif ettiği ve bestelediği eserlerle şöhret bulmuş, bir otorite olduğunu göstermiş ve her iki padişahın da yakın ilgi görmüştür.⁶⁸

Dönemin devlet erkanından Keçecizâde İzzet Molla da, Abdülbâkî Dede'nin mürididir.⁶⁹ İsmail Dede Efendi'ye de, ney ve dinî mûsikîsi dersleri veren ve Yenikapı Mevlevîhânesi'ni tam anlamıyla mûsikî konservatuarına dönüştürmüş olan Abdülbakî Nasır Dede'yi, II. Mahmud, huzurunda icrâ olunan küme fasıllarında dinlemiştir.⁷⁰

II. Mahmud'un, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Abdülbâkî Nâsır Dede'ye karşı muhabbeti neticesinde, Yenikapı Mevlevîhânesi himmet-i padişahî ile esaslı bir tamir geçirmiş, dergâhın semahâne ile türbesi yeniden yaptırılmıştır. Abdülbâkî Nâsır Dede'nin Defter-i Dervîşân II'a ayrıntılarını da yazdığı bu tâmir o zamanlar Nişancıbaşı görevinde bulunan Hâlet Efendi ve Şehremîni Hayrullah Efendi'nin bir urgana bağlanmış taşı yerine koymalarıyla, Abdülbâkî Nâsır Dede'nin de dua ve gülbankıyla 1231/1816 Şa'ban ayında başlamış⁷¹ ve 9 Cemaziyelüla 1232/1817 tarihinde Padişahın, ve İstanbul'da bulunan bütün meşâyihinde teşrifleriyle icra edilen bir mevlit merasimi sonunda açılmıştır.⁷²

Kendi padişahlığı Dönemi'nde Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olan Osman Salahaddin Dede'ye de, daha önceki şeyhler gibi teveccüh ve iltifat göstermiştir. Sultan Mahmud'un Yenikapı Dergâhı müdavimlerinden olduğu, hatta karlı ve soğuk kış günlerinde dahi dergâhı ve Osman Salahaddin Dede'yi ziyaret ettiği, oğlu Abdülmecîd'inde tahta geçtikten sonra babası gibi Yenikapı Dergâhı'nı ve Osman Salahaddin Dede'yi sık sık ziyaret ettiği herkesçe malumdur.⁷³

1253/1837 yılında Osman Salahaddin Dede'nin meşihat Dönemi'nde Yenikapı Mevlevîhânesi büyük bir tamirat geçirmiştir. Padişahın yaptırdığı bu tamirat neticesinde dergâhın bütün yapıları yenilenmiştir.⁷⁴

XIX. asrın bu Dönemi'nde, Mevlevîlerle devlet arasındaki ilişki sadedinde üzerinde durulması gereken önemli bir şahsiyet de, Hâlet Efendi diye maruf Mehmed Said Hâlet Efendi'dir⁷⁵ (1238/1822). Hâlet Efendi, III. Selim zamanından itibaren devletin çeşitli kademelerinde görevlerde bulunmuş, nihayet II. Mahmud Dönemi'nde Devlet Kethüdalığı⁷⁶ ve II. Mahmud'un Mühürdarlığı makamına yükselmiştir.⁷⁷

Şeyh Gâlib zamanında, evi Galata Dergâhı'na yakın olduğu için dergâha sık sık gelip giden ve Şeyh Gâlib'le sohbet eden Hâlet Efendi, Mevlevî tarîkatına Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ali Nutkî Dede (ö. 1219/1804) vasıtasıyla girmiş ve Dede'ye intisab etmiştir.⁷⁸ Mehmed Ziya, Hâlet Efendi'nin Devlet Kethüdası olduğu zaman Galata Dergâhı'na yaptığı bir çok yardımlara Şeyh Gâlib'e karşı bu zamanda husule gelen sevgisinin azmettirdiğini ve bunda da muvaffak olduğunu kaydetmektedir. Hâlet Efendi'ye, 1234/1818 yılında da Mehmed Said Hemdem Çelebi tarafından Mevlevî icazeti verilmiştir.⁷⁹

Mevlevîliğe müntesipliği ve resmi sıfatı sebebiyle, tüm Mevlevîlerce, devlet kethüdalığı yanında, A. Gölpınarlı'nın tabiriyle "Mevlevî kethüdası" olarak kabul edilmiştir. Mevlevîler üzerinde etkinliği o derece varmıştır ki, 1246/1830 yılında vefat eden Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Recep Hüsnî Dede'nin meşihatnâmesi 1236/1821 yılında usûl

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

gereği, Konya'dan Şeyhülislamığa gönderilmesi gerekirken, doğruca Hâlet Efendi'ye gönderilmiş, Hâlet Efendi şeyhi çağırılmış, Aşçıbaşı, Hüsnî Dede ve Kasımpaşa şeyhi Ali Efendi, meşihatnâmeyi Hâlet Efendi'den alıp Şeyhulislâm'a gitmişler, Şeyhulislâm meşihatnâmeyi alıp okumuş ve şeyh efendiye teslim etmiş ve posta oturma töreni bundan sonra tertip edilmiştir.⁸⁰

Mevlevîler, özellikle de Galata Mevlevîhânesi şeyhleri bu dönemde, Hâlet Efendi gibi Osmanlı siyâsî tarihinde çok önemli rol oynamış, bürokrasinin kilit noktalarındaki devlet adamlarını tarîkat şemsiyesi altına alarak devletin tarîkat üzerindeki etkisini, kendi istedikleri doğrultuda yönlendirme imkanını bulmuşlardır. Galata Mevlevîhânesini tarihini yakından ilgilendiren, devlet Kethudâsı Hâlet Efendi'nin faaliyetlerini de bu çerçevede değer kazanmaktadır. Hâlet Efendi'nin, II. Mahmud üzerindeki nüfuzunu kullanarak Kudretullah Dede'nin Galata Mevlevîhânesi meşihatine atanmasını sağlamasını da bu çerçevede değerlendirmek lazımdır.⁸¹

Hâlet Efendi tarafından Galata Dergâhının girişinin sağ tarafına iki katlı kâgir bir yapı olarak sebil, muvakkithâne ve kütüphânedan müteşekkil bir bina inşâ ettirilmiştir ve vakıflar bağışlamıştır.⁸²

1230-1231/1815-1816 yılında 33475 kuruş sarf edilerek tamamlanan Yenikapı Mevlevîhânesi'nin tamirinde büyük rol oynamış ve ilk taşı Şehreminiyle beraber yerine koymuştur.⁸³

II. Mahmud'un Yeniçeriliği ortadan kaldırmasına direnmesi neticesinde, padişah tarafından azledilmiş, önce Bursa'ya, daha sonra da kendi isteğiyle Konya'ya sürülmüş, Çelebi dairesinde ikamet ederken, 1223/1823 yılında Konya'ya gönderilen Mehmed Ağa tarafından kılıç kaytanıyla boğularak öldürülmüş, vücûdu Mevlânâ Dergâh'ının kapısı önündeki türbeye, başı da İstanbul'a getirilerek Galata Dergâhı'na defnedilmiştir.⁸⁴

Galata Mevlevîhânesi, 1240/1824 yılında bir yangın geçirmiş ve başta matbah ile mescid olmak üzere, dokuz adet derviş hücresi yangından etkilenmiş, kullanılmaz hale gelmiş⁸⁵ dervişler çadıra çıkmıştır. Bundan sonraki dergâhla ilgili ilk tamir yine II. Mahmud tarafından 1835'te yaptırıldığına göre, muhtemelen bu tarihe kadar dervişler çadırlarda yaşamışlardır.⁸⁶

Diğer Mevlevî dergâhlarında da olduğu gibi, kurulduğu günden itibaren devrin padişahı veya ileri gelen ve Mevlevî muhibbi olan devlet adamları tarafından korunup gözetilen Kasımpaşa Mevlevîhânesi, II. Mahmud tarafından da bir çok tamîr ve tadilâta tabi tutulmuş ve mezkur padişahlar tarafından da zaman zaman ziyaret edilmiştir.⁸⁷

Tarih-i Atâ'da nakledildiğine göre mûsikîşinaş Mevlevî şeyhlerinden olan Şemsedin Dede'yi, II. Mahmud, sarayda icra edilen küme fasıllarına katmıştır.⁸⁸ Belki de bu sebeptendir ki, Mehmed Şemseddin Dede Dönemi'nde Kasımpaşa Mevlevîhânesi, gerek II. Mahmud gerekse Sultan Abdülmecîd tarafından görüp gözetilmiştir.

1250/1834 senesinde II. Mahmud tarafından dergâh tarihinin en önemli tamiratlarından birini görmüş⁸⁹, Halil Mehmed Rifat Paşa (ö.1272/1856)⁹⁰ da bu tamirata maddi destekte bulunmuştur.⁹¹

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgeler, II. Mahmud'un dergâhı onarmakla

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

yetinmeyip, dergâha aylık 400 kuruşluk taâmiyye tahsisinde bulunduğunu⁹² dergâhın bazı masraflarının devlet tarafından karşılandığını⁹³ göstermektedir.

II. Mahmud Dönemi'nde, yine Üsküdar Mevlevihânesi şeyhi Necîb Dede de, II. Mahmud tarafından dergâhın tamir ettirilmesine muvaffak olmuştur. Bu onarım esnasında Müşir Ahmed Fevzi Paşa, II Mahmud tarafından bina emini tayin edilmiş ve dergâh 1250/1834 tarihinde onarılmıştır.

C. II. Mahmud ve Diğer Mevlevîhâneler

II. Mahmud Konya ve İstanbul dergâhları yanında, diğer Mevlevî dergâhlarıyla da ilgilenmiş ve tekkelerin gerekli tamirleri yapılmıştır. Bunlardan biri de Karaman Mevlevîhânesi'dir. XIX. asrın başlarında II. Mahmud Dönemi'nde tekkenin sahip olduğu müştemilatından semahâne, meydan odası, matbah, dokuz adet derviş hücre, harab olan türbenin kubbesi, kiler, odunluk, ahırlar, şeyh efendinin odası ve tekkeye bağlı bazı vakıf binaları, başmimar Ali Rıza Efendi tarafından düzenlenen ve zamanın mevlevîhâne şeyhi Ali Çelebi tarafından da mühürlenene bir keşifnâme neticesinde onarım geçirmiştir.

1251/1835-1255/1839 yılları arasında da yine dergâh onarım ve yenileme faaliyetlerine tabi tutulmuş ve semahâne, selamlık-harem, derviş hücreleri ve matbah yeniden inşa edilmiştir.⁹⁴

Yine aynı dönem başlarında, 1227/1812 yılında Nişancı iken 1223/1808 yılında Kütahya'ya sürülen Hâlet Efendi'nin gayretleriyle tamir edilmiş ve tamire dair kitabe mevlevîhânenin batı duvarına asılmıştır. 1229/1813 yılında Kütahya'da ikamete mahkum olan Sadrazam Galip Paşa, dergâh yakınındaki bir hâneyi Mevlevî şeyhlerine tahsis etmiş ve buna dair bir vakfiye tanzim etmiştir.⁹⁵

Salih Dede zamanında Bursa Mevlevîhânesi'ne, 1235/1820 tarihinde eski Bursa Valisi ve Mevlevî muhibbi olan Halil Hamid Paşa'nın (ö. 1199/1785) oğlu Nuri Paşa'nın (ö. 1257/1841) gayret ve yardımlarıyla, yeni bir semahâne inşa edilmiş ve eski semahâne mescid olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁹⁶

II. Mahmud zamanında Gelibolu Mevlevîhânesi'nde âlim, şâir ve musikîşinas Azmî Dede vardır. Mûsikî bilgisini ise her yıl İstanbul'a geldikçe Hammâmîzâde İsmail Dede'den meşk etmiştir.

İsmail Dede de birkaç defa Sultan II. Mahmud'la birlikte Gelibolu'ya giderek tekkede misafir olmuştur.⁹⁷ Bu samimiyetten olsa gerek, II. Mahmud tarafından Lapseki'ye bağlı Camhâs ve Çeltikçi tımarları Gelibolu Mevlevîhânesi'ne verilmiştir.⁹⁸

D. Abdülmecîd Dönemi (1255/1839-1278/1861) ve Mevlevîler

II. Mahmud'un ölümünden sonra, Osmanlı tahtına Abdülmecîd geçmiş ve tahta cülûsu ile birlikte 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhâne Hatt-ı Hümayunu'nu ilan etmiştir. Böylece XIX. asır Osmanlı tarihi içinde Tanzimat Dönemi diye isimlendirilen bir dönem başlamış ve yine toplumu sosyal ve siyasal alanda düzenlemeye matuf tedbirler getirilmiştir.⁹⁹

Bilindiği gibi Tanzimat Fermanı tasavvufi hayatı düzenleyici veya ıslah edici anlamda her hangi bir hüküm içermemektedir.¹⁰⁰

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

Sultan Abdülmecîd sağlam bir dini terbiye görmüş, sohbeti tatlı, nazik, sanat yönü olan ve el yazısı hattat denilecek kadar güzel bir padişahdır. Bazı geceler sarayda yalnız başına ney üflediği de rivayet edilmiştir. ¹⁰¹

Abdülmecîd'in Mevlevî çevreleri dışında, Mevlevî olduğu bilinmemekle birlikte, vefatından sonra on Nakşî-Hâlidî dervişinin türbesinde hatm-i hâcegân icrâ etmelerini vasiyet etmesi, tasavvufi çevrelere yakınlığı açısından önemlidir. ¹⁰²

a. Abdülmecîd ve Konya Mevlânâ Dergâhı

II. Mahmûd'tan sonra tahta geçen Sultan Abdülmecîd de babası gibi Mevlevîleri çok seven bir padişahdır. Bu yüzden Konya çelebisinin hiç bir isteği geri çevrilmemiştir. Tahta çıktığında Konya şeyhi Said Hemdem Çelebi'ye 1000 kuruşluk bir maaş bağlamıştır. ¹⁰³

Veled Çelebi İzbudak'ın naklettiğine göre; Abdülmecîd, Hemdem Çelebi'yi çok sevmektedir. Abdülmecîd, Çelebi'nin kendisini sarayda ziyaret ettiği bir esnada ona çok yakın davranmış ve onunla birlikte bahçede gezmiştir ki, Veled Çelebi'ye göre bu davranış, çelebiler arasında unutulmayan bir konudur. ¹⁰⁴

Padişahla bu derecede samimim olan Hemdem Çelebi, 1263/1846'da Sadrazam'a gönderdiği bir mektupta, damatları Râsih ve Hüseyin Efendilere birer kaymakamlık verilmesini rica etmiş, bu ricâsı padişah nezdinde de kabul edilmiştir. Aynı yıl İstanbul'a gelmiş Hırka-i Şerîf'i ziyaret etmiş, padişah tarafından kabul edilmiş, yalısında misafir olduğu Müfid Bey'in dahi maaşına zam yapılmış, rütbesi terfi olunmuştur. ¹⁰⁵

Bu karşılıklı sevgi sebebiyle olsa gerektir ki, İbrahim Paşa kumandasındaki Mısırlı Mehmet Ali Paşa ordusu Konya'yı ele geçirince, Hemdem Çelebi İstanbul'a firâr etmiş, bu suretle Osmanlıya bağlılığını ortaya koymuş ve Abdülmecîd'in iltifatlarına mazhâr olmuştur. Mısır Ordusu Konya'dan çekildikten sonra, Saîd Hemdem Çelebi Konya'ya dönmüş ve posta oturmuştur. ¹⁰⁶

Yine Saîd Hemdem Çelebi Padişaha bağlılığı sadedinde; 1244/1828 yılında Rusya harbine ¹⁰⁷ katılmak üzere İstanbul'a dokuz dervîş göndermiş, Çelebi'ye vekaleten Bursa şeyhi Salih Dede (ö.1246/1830) önderliğinde, Karahisar ve Bursa'dan gelenlerle de 21 kişi olan bu Mevlevîler, harbe iştirak için İstanbul'a gelmiş ¹⁰⁸ ve Halil Hamit Paşa'nın oğlu Nurullah Paşa'nın maiyetine katılmışlar ve Nurullah Paşa'nın kardeşi Ârif Beyin konağında misafir edilmişler ve daha sonra Tuna civarında harbe iştirak etmişler. ¹⁰⁹

Mehmed Said Hemdem Çelebi ile Abdülmecîd arasındaki bu ilişki, Konya Mevlânâ Dergâhı ile XIX. asırdaki bütün padişahlar için de (bir iki olay müstesnâ) genellenebilir bir ilişkidir. Konya Mevlânâ Dergâhı arasında tesis edilmiş olan iyi ilişkiler neticesinde; gerek Hemdem Çelebi ve diğer çelebiler ve aileleri, gerekse bütün Mevlevî dervişleri ve dergahları bu dönem içerisinde görüp gözetilmiştir. Padişahlar tarafından Çelebi Efendi'ye sürekli atıyyeler ihsan edilmiş ve maaşı zamlandırılmış ¹¹⁰, borçları silinmiş ¹¹¹, mevlevîhâne şeyhlerinin muhassasât-ı kadîmeleri artırılmıştır. ¹¹² Bazılarına yeni maaşlar bağlanmış, vefat edenlerin maaşları varislerine tevdi edilmiş, bazılarının evleri tamir edilmiştir. ¹¹³ Mevlânâ türbesi ve dergah müştemilatının bazı kısımları elden geçirilmiş, Hemdem Çelebinin hânesi onarılmıştır. ¹¹⁴

1275/1858'de Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Efendi'nin, yerine bir vekil tayin

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

ederek Konya'yı ziyâret etmesi için, padişah'tan izin ve delâlet buyurması ricasıyla Sadrazam Ali Paşa'ya Konya Dergâhı'ndan bir mektup göndermiş, Osman Efendi'ye bu seyahat için izin ve 25000 kuruş ihsân-ı şâhâne verilmiştir. ¹¹⁵

Aynı yıl Saîd Hemdem Çelebi'nin Konya'daki evinin tamir masrafları, padişahın iradesiyle Maliye Nezâreti tarafından ödenmiştir. ¹¹⁶

b. Abdülmecîd ve İstanbul Mevlevîhâneleri

Sultan Abdülmecîd de II. Mahmud gibi İstanbul Mevlevîhânelerinin müdavimlerindedir. Babası II. Mahmud'la ve kardeşi Abdülaziz'le birlikte Osman Salahaddin Dede zamanında dergâhı ziyaret etmiştir. ¹¹⁷

Mevlevî tarîkatı çevrelerince babası II. Mahmud gibi Mevlevî kabul edilen Sultan Abdülmecîd, Mevlevî tekkelerindeki Mesnevî öğretim sistemini yayma düşüncesiyle saltanata cülûsunun ilk yıllarında iki Dârü'l-Mesnevî açtırmıştır. Mevlevî tarîkatine mensup olsun olmasın herkese açık olan ve bir nevi Mesnevî Enstitüsü kabul edilen bu merkezler yoluyla, Farsça'nın öğretilmesi yanında, bir tasavvufî-edebî zevk de topluma kazandırılmaya çalışılmıştır.

Birinci Dârü'l-Mesnevî Koca Mustafa Paşa'da kurulmuş olup bir müddet sonra Mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi (ö.1285/1869) tarafından Eyüb Sultan semtine taşınmıştır. Diğeri ise Mehmed Murad Efendi'nin (ö.1263/1848) Fatih-Çarşamba'daki Murad Molla Dergâhı'ndadır. Bu dergâhın ilk icazetnameleri verilirken Sultan Abdülmecîd bizzat Dârü'l-Mesnevî'ye gelerek mezun olan gençlere teşvik mahiyetinde hediyeler vermiştir ki aralarında Ahmed Cevdet Paşa ¹¹⁸ da vardır. Buralardan Feyzullah efendilerle, Hoca Hüsameddin Efendi'nin halifesi Mustafa Vahyi (ö.1295/1878) ve Mustafa Said (ö.1257/1841) gibi Mesnevîhanlar yetişmiştir. Sa'diyye tarîkatı şeyhlerinden Elif Efendi de Mesnevîhandır. ¹¹⁹ Bu hadise devrin padişahının konuya verdiği ehemmiyeti göstermesi açısından da önemlidir. ¹²⁰

Abdülmecîd Dârü'l-Mesnevîleri tesis yanında zaman zaman İstanbul'daki Mevlevî dergâhlarını da ziyaret etmiş ve mevlevîhânelere desteğini devam ettirmiştir.

Yarım yüzyıldan fazla meşihat makamında bulunan Kudretullah Dede zamanında, II. Mahmud'un Yeniçeri-Bektaşilere karşı yürüttüğü Mevlevîleri destekleme politikası, Abdülmecîd tarafından da sürdürülmüş ve bunun sonucu Galata Mevlevîhânesi, tarihindeki yoğun tamir ve imar faaliyetlerinden birine daha sahne olmuştur. ¹²¹

Yine bu dönemde II. Mahmud'un kızı Adile Sultan'ın ¹²², babasının yolunu izleyerek Nakşibendî olmasına rağmen, 1263/1847 tarihinde Dergâha büyük bir sarnıç ve şadırvan yaptırması, Kudretullah Dede'nin girişimleriyle de Sultan Abdülmecîd tarafından 1276/1860 yılında semahânenin tamir ettirilmesi ¹²³ Mevlevîliğe olan teveccühün XIX. asrın ikinci yarısında da sürdürdüğünü göstermesi açısından önemlidir. Daha ilginç, bir tahsisat sadedinde, 1261/1845 senesinde Yenikapı Mevlevîhânesi'nde bulunan hayvanları için arpa ve saman tayinin yapılmasıdır. ¹²⁴

Yenikapı Mevlevîhânesi Osman Salahaddin Efendi'nin gençlik zamanında devrin ileri gelen devlet adamlarının, alimlerin ve ariflerin toplantı yeri haline gelmiştir. Bu toplantılara katılanlar arasında kendisine intisab eden Sadrazam Kececizade Fuad Paşa ve Ali

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

Paşalarla, Mısırlı Kamil Paşa, Prens Mustafa Paşa, Adile Sultanın eşi Mehmed Ali Paşa, Sadrazam Midhat Paşa ve Şeyhulislam Sadeddin ve Refik Efendiler bulunmaktadır.¹²⁵

Mehmed Ziya'nın naklettiğine göre; Sultan Abdülmecîd maiyetinde bulunan şehzade Abdülhamîd ve Reşad Efendilerle birlikte Yenikapı dergahına geldiği gibi, ayrıca Abdülhamîd kardeşi Reşad Efendi ile birlikte dergaha iki defa da yalnız gelmişlerdir.¹²⁶

Salahaddin Dede'nin meşîhat Dönemi'nde Yenikapı Mevlevîhânesi üç büyük tamirat geçirmiştir. Sultan Abdülmecîd Dönemi'nde de ikinci tamiratı geçiren dergâha çevre duvarları tamir edilmiştir.¹²⁷ 1261/1845-1267/1851 tarihleri arasında yer alan bu dönem içerisinde dergâh dahilinde bulunan çeşmeler ve bazı mahaller de tamirata tabi tutulmuştur.¹²⁸

Sultan Mahmud tarafından sevilen ve Dönemi'nde de sarayda icrâ edilen küme fasıllarına katılan¹²⁹ Mehmed Şemseddin Dede'yi ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ni, II. Mahmud gibi Sultan Abdülmecîd de görüp gözetilmiştir. 1260/1844 senesinde padişah tarafından Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Şemsî Efendi'ye atıyyeler verilmiş¹³⁰, aynı yıl Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhinin hayvanatı için şa'r (arpa) ve saman tayini dahi yapılmıştır.¹³¹

c) Abdülmecîd ve Diğer Mevlevîhâneler

II. Abdülhamîd gibi Sultan Abdülmecîd de Hammamîzâde İsmail Dede'nin mûsikî talebesi Azmî Dede zamanında, Dede Efendi ile birlikte Gelibolu'ya giderek tekkede misafir olmuştur.¹³²

Sultan Abdülmecîd, Gelibolu Mevlevîhânesi'ni 47.430 kuruşluk bir masrafla harap olmuş binaları genişleterek 1256/1840 yılında yeniden bina ettirmiştir.¹³³ Yine Sultan Abdülmecîd tarafından 1266-1267/1850-1851 tarihlerinde 95.390 kuruş harcanarak dergah yeniden tamir ve tadil edilmiştir.¹³⁴

Bursa Mevlevîhânesi 1260/1844 senesi de, Sultan Abdülmecîd tarafından Bursa'yı ziyareti münasebetiyle mükemmel bir şekilde onarılmış, dergahın bazı ilaveleri tamamlanmıştır.¹³⁵

Kütahya Mevlevîhânesinin de aynı şekilde 1257/1841 yılında da Abdülmecîd tarafından tamir ettirildiğine dair bir kitabe dergahta bulunmaktadır.¹³⁶

Sultan Abdülmecîd'in Konya Mevlânâ Dergahı şeyhi Said Hemdem Çelebi başta olmak üzere, İstanbul ve diğer mevlevîhânelere ve şeyhlerine gösterdiği teveccüh, Mevlevî muhibbi devlet adamlarının da mevlevîhânelere maddi ve manevi destek çıkmalarına öncülük etmiştir.

1260/1844 senesinde Bosna Müşiri Vezir Osman, Paşa Edirne Mevlevîhânesine mübarek gecelerde ve Ramazan ayında kullanılan kandiller için bedeli emvâl-i eyâletten verilmek üzere 12 kilo zeytinyağı tahsis etmiş,¹³⁷ 1264/1846 yılında mutad olduğu vechile tahsis edilen taamiye karşılığının verilmesi için berât-ı âli yazılmıştır.¹³⁸

Vezirlik rütbesi elinden alınarak önce Kütahya'ya daha sonra da Bursa'ya sürülen Abdurrahman Nafiz Paşa (ö.1269/1852), Bursa Mevlevîhânesi postnişini Mehmed Dede'nin dostlarından. Paşa vaktinin çoğunu Mevlevîhâne de geçirir hatta dergahı süpürürmüş. Mehmed Dede'nin işaretleriyle eski rütbesine kavuşan ve vezirlik rütbesi iade

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

edilip Maliye Nezareti'ne tayin edilen Nafiz Paşa, ilk iş olarak Bursa Mevlevîhânesine ekmek ve diğer malzemeleri tahsis olmuştur.¹³⁹ Ayrıca Nafiz Paşa'nın Bursa Mevlevîhânesine vakfının olduğunu Mehmed Ziya nakletmektedir.¹⁴⁰

Yine Mehmed Dede zamanında, 1274/1857 tarihinde Bursa valisi bulunan Süleyman Ref'et Paşa'nın himmetiyle dergahın matbah, türbe ve derviş hücreleri tamir edilmiş¹⁴¹, tamir keyfiyeti de Dersaâdet'e bildirilmiştir.¹⁴²

3. Abdülazîz Dönemi (1278/1861-1293/1876) ve Mevlevîler

II. Mahmud'un oğlu olan Sultan Abdülazîz, 1278/1861 yılında tahta geçmiş, hattat ve mûsikîşinâş bir padişahdır. İ. Mahmud Kemal'in, padişahın başkatibi Atıf Bey'den naklettiğine göre; mûsikîşinaslığı ön plana çıkmış, her saza aşına ise de tarikat-ı Mevleviyyeye muhabbetinden dolayı ney üflemeye meraklıdır. Ney derslerini Yusuf Paşa'dan (ö. 1821-1884) almıştır.¹⁴³ Aynı zamanda şair ve bestekârlık yönü de bulunan Abdülazîz'in, bazı şiirleri bestelendiği gibi, yaptığı bazı bestelerin güftelerini bizzat de kendisi yazmıştır.¹⁴⁴

Onun padişahlığı yıllarında, tasavvuf çevrelerin yakından ilgilendiren en önemli gelişme, II. Mahmud Dönemi'nde yapılan tanzim ve ıslah çalışmalarının bir neticesi olan "Meclis-i Meşâyih"ın kurulmasıdır.¹⁴⁵

XIX. yüzyılda Tanzimat öncesi başlayan "tarikatları ve tekkeleri kontrol altından bulundurma" düşüncesinin kemâl noktası Meclis-i Meşâyih'in kurulmasıdır.¹⁴⁶ 1283/1866'da faaliyete geçen bu meclisin ilk reisliğini üslenen Osman Salahaddin Dede, 1285/1868-1296/1878 yılları arasında Meclis-i Meşâyih'in ilk safhası diye de nitelenen dönemde vazife yapmıştır. Osman Salahaddin Dede'nin bu makama layık görülmesinde Dedenin salahiyetiyle birlikte; devrin padişahı Abdülazîz'in Mevlevî muhibbi ve aynı zamanda neyzen olmasının da tesiri olmuştur.¹⁴⁷

Sultan Abdülazîz, 1284/1867 yılında Konya Mevlânâ Dergâhı'nın yıpranan bazı bölümlerinin onarılması için dergah şeyhinin kendisine yazdığı bir rica dilekçesi geri çevirmemiş, şeyhin ricâsı kabul ederek dergâhın; matbah, kubbe-i hadrâ ve diğer bazı bölümlerini onartmıştır. Bu onarımda dergâha 700.000 kuruş masraf edilmiştir. Sultan Abdülazîz 1285/1868 yılında dergâhın bu onarımına dergah şadırvanını da ilave etmiştir.¹⁴⁸

Sultan Abdülazîz Dönemi'nde, 1284/1867 yılında bir ihmal yüzünden yanan Konya çarşısı ile Yüksek Cami ve Kapu Camiinin tekrar yapılması için gayret sarfeden Mahmud Sadreddin Çelebi'nin yardımına Padişah ve annesi Pertevniyal Valide Sultan yetişmiş ve Yüksek Cami yerine şimdiki Aziziye Camii'ni yaptırmıştır.

Padişahın bu davranışı zamanın Konya valisi olan Burdurlu Ahmed Tevfik Paşa'ya da örnek olmuş ve bugün ki Konya Kapu Cami yerinde, 1285/1868 yılında yaptırılan Cami Vali ve Konya Dergahı şeyhi Mahmud Sadrettin Çelebini'nin para yardımı ile tamamlanmış, ayrıca yanan dükkanların yerine 55 yeni dükkan inşa edilmiştir.¹⁴⁹

Konya yangın felaketlerinin ardından 1290/1873 yılında büyük bir kuraklık tehlikesine maruz kalmış, yine Mahmud Sadreddin Çelebi Konya Valisi'yle birlikte halka yardıma koşmuş, bu iki olayda gösterdiği yardım severlikten dolayı halk ve yöneticiler nazarında

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

Konya Mevlânâ dergâhına teveccüh artmış, hatta Sultan Abdülazîz, Çelebi'ye nişanlar tevcih etmiştir.¹⁵⁰

Padişah nezdinde bıraktığı güzel intiba sebebiyle Sadrettin Çelebi'ye padişah atiyeler vermiş, ailesine mensup çelebilere maaşlar tahsis edilmiş -ki bunlardan Fahrettin ve Abdülvahid Çelebiler, XIX. asır postnişinleridir-,¹⁵¹ hatta Mısır'a gidecek olan Mevlevî tarîkatından Hacı Ahmed Dede'ye, yolculuğu müddetince yardım edilmesi ve kolaylık gösterilmesine dâir saray tarafından gerekli makamlara emirler gönderilmiştir.¹⁵²

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin Abdülazîz dönemdeki tamirini, ise Mısır Valisi İsmail Paşa üslenmiştir. 1280/1863-1281/1864 yılları arasında 83.432 kuruş harcanarak gerçekleştirilen bu tamirde derviş hücreleri, harem ve selamlık daireleri yeniden inşa edilmiş, dergâhın semahânesi de esaslı bir şekilde tamir görmüştür.¹⁵³

Sultan Abdülazîz'in hallinden sonra Osmanlı tahtına geçen ve sadece üç ay üç günlük padişahlık yapan V. Murad, ömrünün çoğunu Osmanlı saraylarında mahpus olarak geçirmiş bir padişaktır. Özellikle Padişahlık makamından azlinden sonra, ömrünün geri kalan 28 yılını, 17 Cemâziyelâhir 1322/1914 Salı günü vefat edinceye kadar Çırağan Sarayı'nda geçirmiştir. Bu süre zarfında biraderi Abdülhamit Han tarafından saraydan çıkmasına dahi izin verilmemiştir.¹⁵⁴

Osmanlı hânedânı olması sebebiyle iyi bir eğitim alan Sultan V. Murad, iyi bir mûsikî tahsili de görmüştür. Alaturka ve alafranga mûsîkiden hoşlanan genç veliaht, iyi derecede piyano çalabildiği gibi, ufak tefek şarkılar da bestelemiştir.¹⁵⁵

1312/1894 senesinde Çırağan Sarayı'nda mecburî ikametinde iken annesinin aynı sene vefatı üzerine, bu teessür sebebiyle oğlu Şehzâde Salahaddin Efendiyle beraber uzun uzun Mesnevî okumuşlardır. Bundan çok zevk aldıkları da kaydedilmektedir.¹⁵⁶

4. II. Abdülhamîd (1293/1876-1326/1908) Dönemi ve Mevlevîler

II. Abdülhamîd Dönemi bir anlamda devlet-tarîkat yakınlaşmasının yaşandığı bir dönem olmuştur. Her geçen gün kötüye giden devleti kurtarma tedbirlerinin başarısızlığa uğradığını gören II. Abdülhamîd, hem iç hem de dış politikada icraatlarında, medrese ve tekke gibi iki temel müesseseye dayanmayı tercih etmiştir. Padişah tarîkat mensuplarıyla iyi geçinmek için elinden geleni yapmış ve bu sadette bir çok tarîkat şeyhiyle fikir alışverişinde bulunmuş, bu ilişkiyi devletin bekâsı için zaruri görmüştür.¹⁵⁷ II. Abdülhamîd'in sık görüşüp fikir alışverişinde bulunduğu şeyhlerden biri de Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'dir.¹⁵⁸

A. II. Abdülhamîd ve Konya Mevlânâ Dergâhı

II. Abdülhamîd Dönemi'nde Konya Mevlânâ dergâhında Sadreddin Çelebi, Mustafa Safvet Çelebi ve Abdülvahid Çelebiler postnişin olarak Mevlevî tarîkatının başında bulunmuşlardır. Bu dönemdeki ilk iki çelebi zamanında Konya Mevlânâ Dergâhı ile devlet arasındaki ilişkiler iyi bir düzeyde seyretmiştir. Hatta 1306/1888 yılında, II. Abdülhamîd tarafından Konya Mevlânâ Dergâhı semahânesi genişletirilip tamir ettirilmiştir.¹⁵⁹

II. Abdülhamîd Dönemi'nin son on bir yılında postnişin olan Abdülvahid Çelebi'nin zaman

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

zaman II. Abdülhamîd aleyhinde konuşması ve Abdülhamîd'in Yıldız Sarayına karşılık Konya Meram bağlarında "Yıldız Köşkü" adıyla süslü bir köşk yaptırması ve şehir içinde saray faytonlarına benzer faytonlarla gezinmesi ve her haliyle padişahı kuşkulandırır davranışlarda bulunması, Çelebi'nin saray tarafından sürekli takibat altında tutulmasına sebep olmuştur. Şehzade V. Reşad'ın Mevlevî olması ve Çelebi'nin Bektaşî meşrep tavrı da bu takibatın bir başka sebebini teşkil etmektedir.¹⁶⁰

Abdülvâhid Çelebi'nin vilayetle arasında meydana gelen gerginlikler de tabiatıyla Sarayı da etkilemiş ve uzun müddet devam etmiştir.¹⁶¹ Mehmed Ziya Bey; Abdülvâhid Çelebi'ye yapılan baskılar çok ileriye gittiğinden şeyh görevinden istifa ederek saraya bir telgraf çekip "Bütün Mevlevîlerle birlikte ferman buyurulacak yere göç etmeye hazırız" dediğini nakletmektedir.¹⁶²

Sultan Abdülhamîd, Reşad Efendi'nin Mevlevî tarikatına müntesip olması sebebiyle Konya'daki Çelebi Efendiyi ve bütün Mevlevîleri tarassut altında tutturmuştur. Konya'da oturup da saraya hoş görünmek isteyen herkes de bu fırsattan faydalanmak istemiştir. Hatta öyle ki Konya Mevlânâ sertabbâhının (Aşçıbaşı) İstanbul'a hareket ettiğini bile Konya Valisi önemli bir hâdise imiş gibi saraya jurnalleme yoluna gitmiştir.¹⁶³

Aynı şekilde İstanbul'da da şehzade V. Reşad'ı sürekli kontrol altında tutmaktadır. Çünkü II. Abdülhamîd'e göre; saltanatın kendi elinden gitmesinde, herkesten çok V. Reşad'ın menfaati vardır ve mazide padişah aleyhindeki entrikalar hep veliaht dairelerinde düşünülmüştür. Bu sebeple padişah V. Reşad'la irtibatlı olan, Beyoğlu'ndaki terzisine varıncaya kadar herkesi takip ettirmiştir.¹⁶⁴

Mehmed Ziya Bey, bütün bu olayları Çelebinin kalender meşrep hallerine, A. Gölpınarlı da Alevi- Bektaşî meşrep olmasına bağlasa da, asıl sebep öncelikle Mahmud Kemal'in belirttiği Konya valilerinin, Çelebi'nin Konya'daki nüfûzunu kırmak, daha sonra da Tahsin Paşa'nın belirttiği ve Ferit Paşa'da açık bir şekilde görüldüğü üzere Konya Valilerinin, Abdülhamîd Han'ın Sultan Reşad'la ilgili vehminden ve onun Mevlevî olmasından faydalanarak, Padişahın nezdinde daha iyi bir yere gelme çabalarından kaynaklanmaktadır.

Mehmed Ziya Bey gelişen olaylardan aşırı derece de müteessir olan Çelebi Efendi'nin bizzat kendisine "Biz Mevlevîlerin Osmanlı Devleti'ne ve hânedâna sadakat ve bağlılığımız çok eskidir. Bu husus tarihe mal olmuş bir sadakattir. Bilmem neden bağlılığımız bu şekilde yansıtılıyor?" diye sezlenişte bulunmuştur.¹⁶⁵

Neticede, saray tarafından Abdülvâhid Çelebi'ye yapılan baskılar 1325/1907 yılında vefatına kadar devam etmiştir. Kendisinden sonra yerine geçen oğlu Abdülhalim Çelebi de, siyâsetin dışında kalmamış ve II. Abdülhamîd'in tahttan indirilmesi için çalışan İttihat ve Terakkî'ye destek mahiyetinde, Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebûsan Reisliği'ne ve Hareket Ordusu Kumandanlığı'na bir mektup yazmıştır.¹⁶⁶

B. II. Abdülhamîd ve İstanbul Mevlevîhâneleri

Mehmed Ziyâ'nın naklettiğine göre; II. Abdülhamîd şehzadeliği zamanında Sultan Abdulmecid maiyetinde Reşad Efendilerle birlikte Yenikapı Mevlevîhânesine geldiği gibi, ayrıca Abdülhamîd kardeşi Reşad Efendi ile birlikte dergâha iki defa da yalnız gelmişlerdir.¹⁶⁷

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

II. Abdülhamîd'in Mevlevîliğe muhabbeti şehzadelîği günlerinden başlamış ve V. Murad'ın tahttan indirilip yerine kendisinin geçirilmesi Dönemi'nde, önemli bir rol oynayan Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede ile olan diyalogların esnasında daha da artmıştır.

II. Abdülhamîd Dönemi'nde Mevlevîler içerisinde siyasî anlamda en faal ve etkin şahsiyet Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede'dir. Daha sonra yerine postnişin olan oğlu Mehmed Celâleddîn Dede de, babasından kalan bu siyasî etkinliği devam ettirmiştir. Osman Salahaddin Dede'nin devrin siyasî olayları içinde olmasında, Mevlevî olan devlet erkanın şeyhin gençliğinden beri Yenikapı dergâhına devamları da önemli bir etkidir. Bu dönemde Mithat Paşa başta olmak üzere, Sadrazam Fuad (ö. 1286/1869)¹⁶⁸ ve Âli Paşalar (ö. 1288/1871)¹⁶⁹, Mısırlı Kamil Paşa (ö. 1303/1886),¹⁷⁰ Prens Mustafa Paşa, Damad Celâleddîn Paşa, Adile Sultanın eşi Mehmed Ali Paşa, şeyhulislamlardan Sadeddin ve Refik Efendilerle, Mehmed Sahib Efendi (Sahib Molla)¹⁷¹ gibi önemli isimler bu dergâhın müdavimlerindedir.¹⁷²

Hiç kuşkusuz Osman Salahaddin Dede'nin II. Abdülhamîd Devri'nin siyasî olayları içine yer almasında, Midhat Paşa etkili olmuştur. Yenikapı Mevlevîhanesi'ne komşu olarak ikamet eden Midhat Paşa'nın zaman zaman konağında başında Mevlevî sikkesi ile oturduğunu ve bu komşuluk sayesinde dergâha daha sık gelip gittiğini Mehmed Ziyâ nakletmektedir.¹⁷³

Bu anlamda Abdülhamîd Han'la özel bir diyalogu olan Osman Salahaddin Dede, Midhat Paşa sayesinde Abdülhamîd Han'ın tahta geçmesinden önce ve tahta geçtikten sonra padişahla yakın ilişkide bulunmuştur. Bu ikili ilişki ile ilgili tek kaynağımız olan Mehmed Ziya'nın naklettiklerine göre; Osman Salahaddin Dede'nin Abdülhamîdle dergâha gelişleri arasındaki diyalogları daha sonra Abdülhamîd Han'ın tahta geçmeye hazırlandığı sıralarda ve tahta geçtikten sonra da devam etmiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi, Damad Mahmud Paşa ve Midhat Paşa tarafından bu meselelerin konuşulup planlandığı merkez haline getirilmiştir.¹⁷⁴

Bu buluşma neticesinde Osman Salahaddin Dede aracılığı ile Sultan Abdülhamîd Han'la Midhat Paşa arasında ilk buluşma Boğaziçi'nde Hacı Osman Bayırı ile maslak yolu üzerindeki köşkte vukua gelmiştir.¹⁷⁵ Mehmed Ziya bu buluşmaya aracılık edenin Cemile Sultan'ın eşi Tâifte vefat eden Damad Mahmud Paşa olduğunu kaydediyor.¹⁷⁶ Bu buluşmaya Midhat Paşa'yı Osman Salahaddin Dede götürmüş¹⁷⁷ ve bu önemli buluşma neticesinde Şehzade Abdülhamîd Midhat Paşa'ya padişah olduğu takdirde Teşkilat-ı Esâsiyye Kanunu'nu ilan edeceğine dair söz vermiş ve bu sözün tek tanığı da Osman Salahaddin Dede olmuştur.¹⁷⁸

Nitekim Osman Salahaddin Dede, V. Murad'ın tahttan indirilip yerine Abdülhamîd Han'ın tahta çıkarıldığı gün Koca Mustafa Dergâhı şeyhi Râzî Efendi, (ö. 1309/1891) Merkez Efendi Şeyhi Nureddin Efendi (ö. 1298/1882) ve diğer meşâyihle beraber Topkapı Sarayı'nda yapılan bey'at merasimine çağırılmışlar, Fetva-yı Şerif'in gecikmesi üzerine telaşa düşen Şeyhulislam Hayrullah Efendiye: "İcmâ-yı ümmet fetva değil midir?" diyerek orada bulunan zevatın Abdülhamîd'e bey'atını temin etmiştir. Bu sözlerden ve Dede'nin ferâsetinden etkilenen Abdülhamîd Han eğilip Dede'nin elini öpmüştür.¹⁷⁹

Sultan Abdülhamîd tahta geçtikten sonra Osman Salahaddin Dede'den sarayda Mesnevî okutmasını istemiş ve kendisine ayda bin kuruş maaş bağlanmıştır. Haftada bir veya iki gün olarak belirlenen Mesnevî okuma programlarına maalesef Abdülhamîd Han sadece bir

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

defa katılabilmiştir. ¹⁸⁰

Osman Salahaddin Dede, Abdülhamîd'in saltanatı süresince zaman zaman huzura çağrılmış, bazı konularda görüşlerine başvurulmuş, hatta padişah tarafından Midhat Paşa'yı sert tavırlarından dolayı uyarması için, kendisine mektup dahi yazılmıştır. Salahaddin Dede de mektubun gereğini yerine getirerek Midhat Paşa'yı uyarmıştır. ¹⁸¹

Daha sonra gelişen olaylar Abdülhamîd'in Osman Salahaddin Dede ile olan irtibatının kopmasına neden olmuştur. Osman Salahaddin Dede'nin padişah nazarında gördüğü iltifat bazılarını kıskandırmış, Midhat Paşa'nın Abdülazîz'in halinde dahli bulunduğu suçlamasıyla saray nezdinde gözden düşmesi, onunla yakın dost olan Osman Salahaddin Dede'nin Abdülhamîd'le olan ilişkilerini de etkilemiştir. Yaşlı olması bahâne edilerek sarayda verdiği Mesnevî derslerini nihayetlendirmesi ve dergâhta oturup zikirle iştiğali irade buyurulmuştur. Dedeye karşı önceden husûmet besleyenlerin durumdan istifâde etmesiyle, kendisine verilen bin kuruş maaşı da kesilmiş, duruma hayli üzülen Osman Salahaddin Dede, dergâha kapanmış ve vakitlerini okuyup yazmakla geçirmiştir. ¹⁸²

Osman Salahaddin Dede'den sonra yerine geçen oğlu Mehmed Celâleddîn Dede de, devrinin siyasî olaylarıyla yakından ilgilenmiştir. Mehmed Ziya'nın da naklettiği gibi, babası Osman Salahaddin Dede'den Yenikapı Mevlevîhânesi meşîhatını devralmakla beraber, onun aynı zamanda sosyal ve siyasî mirasına da konmuştur. Uzun süre babasının meşîhat makamına vekaleti ve babasıyla birlikte bir çok siyasî ve sosyal meselelere müdahaleleri, kendisine babasının sahip olduğu sosyal ve siyasî meselelerdeki ince görüşü kazandırmıştır. Hatta bir meseleden dolayı Abdülhamîd Han'ın Celâleddîn Dede için "Celâl Efendi ince düşünür" dediğini işittiğini Mehmed Ziya nakletmektedir. ¹⁸³

Celâleddin Dede kendisine karşı padişahın bu teveccühü olmasına rağmen sarayın takibinden kendini kurtaramamıştır. Bunda Abdülhamîd Han'ını memleketin içinde bulunduğu siyâsî çalkantılar sebebiyle memleketin her yerinde olup biten hadiselerle ilgili müteyakkız olması ¹⁸⁴ ve Celâleddin Dede'nin babası üzerindeki kuşkuların da etkisi olmuş, böylece dergâhla ilgili takibat devam etmiştir. Bu takibattan Celâleddin Dede ciddi bir şekilde üzüntü duymaktadır. Babasının vefatı neticesinde onun için dergâhta mevlüd okutmaya teşebbüsü, saraydan çekindiği içinde davetliler listesini kısa tuttuğu halde, yine de takibata uğraması ve o gece dergâha âdetâ devletin hafiye teşkilatının her kademesinde görevli zevatın hücumu mevlidin önce men edilmesi daha sonra izin verilmesi, onu daha çok üzüntüye sevk etmiştir. ¹⁸⁵

Öyle ki dergâh Abdülhamîd Han'ın hafiyelerince sürekli kontrol altında tutulmuştur. Dergâha giren çıkanlar takip edilir, dergâha müdavim olan zevatla ilgili istihbaratlar toplanır olmuştur. Bu hassasiyet o dereceye ulaşır ki, neticede Celâleddin Dede ve Yenikapı dergâhıyla ilgili akla gelmedik jurnaller saraya ulaştırılmıştır.

Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Aydınlı Eşref Dede'nin vefatı ile görevin oğlu Salahaddin Efendi'ye tevcihini bildiren tezkere ile Konya aşçıbaşı Salahaddin Dede'nin İstanbul'a gelişi "Çelebi Efendi İstanbul'a geldi" şeklinde saraya bildirilmesi neticesinde olayın takip ve tahkiki için her tarafa gönderilen memurların karlı bir gecede Yenikapı Dergâhına gelerek Celâleddin Dede'yi yatağından kaldırıp sorguya çekmeleri dergâh üzerindeki kontrolü göstermesi açısından ilgi çekicidir. ¹⁸⁶

Bunlardan belki de en tuhaf olanı Celâleddin Dede'nin oğlu Abdülbâkî Efendi'nin evlendiği

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

sırada vuku bulan olaydır. Saraya ulaşan jurnale göre; düğün esnasında, bu bahâne ile bazı devlet büyükleri kadın kılığına girerek dergâha geleceklerdir ve burada devletle alakalı mühim işler müzakere edilecektir. Bunu haber alan saray, hafiyeleri o gece dergâha doldurmuş ve kale kapısından çıkıp dergâha doğru giden kapalı kadın arabalarına varıncaya kadar aranmıştır.¹⁸⁷

Bu dönemde Abdülhamîd Han'ın Mevlevîliğe karşı bir kuşku içerisine girmesinde, Konya'da bulunan ve kalenderî meşreb haliyle dikkat çeken Abdülvâhid Çelebi'nin davranışlarının da etkisi olmuştur. Çelebinin bu hali, Veliht Sultan Reşad'ın da Mevlevî olması gibi sebepler, etrafın da telkinleriyle padişahın dikkatini celbetmiş, padişah Çelebi Efendinin sürekli takibini istemiştir. Tabi ki bu takip sadece Çelebi Efendi ile sınırlı kalmamış, bütün Mevlevîleri de içine almıştır.

Sarayın Celâleddin Dede üzerindeki takibine bir başka sebepte; o dönemde memlekette hakim olan istibdadı ortadan kaldırmak için bir teşekkül oluşturan ve merkezi Paris'te bulunan Jön Türkler diye bilinen teşkilatın aralarına İstanbul'dan bazı zevatı da almaları ve bu zevat içinde yer alan Bedevî Şeyhi Nail Efendi, kardeşi Devlet Şûrası Bidayet Mahkemesi Reisi Hakkı Bey, Müşir Kazım Paşa, Fuad Paşa, Bursa Valisi Azmi Bey'in babası, Gâlib Paşa'nın damadı Cemal paşaların dergâhta toplanmaları ve Dedeyle fikir alış verişinde bulunmalarıdır. Cemiyetin Paris'te yayınlanan gazetelerini Hakkı Bey, Şeyhin damadı Sivil Emekli Sandığı Nâzır Muâvini Muhiddin Bey'e verdiğini, onun da potinlerinin içine koyarak gizli bir şekilde dergâha getirerek okunmasını sağladığını Mehmed Ziyâ kaydetmektedir.¹⁸⁸

Bu olaylar başta Celâleddin Dede olmak üzere bütün Mevlevîlerin hürriyet severliklerine yorumlanmıştır.¹⁸⁹ Bu noktada daha da ileri gidilerek, düzenlenecek bir komplo ile Veliht Mehmed Reşad'ın II. Abdülhamîd'in yerine tahta geçirileceği Şeyh Naili Efendi tarafından Celâleddin Dedeye anlatılıp fikir alınmış, fakat "böyle mühim bir meselede esaslı tedbirler almadan işe girişmenin millet ve memleketin yararına olmayacağı, durumu kadere terk etmenin bu aşamada en iyi netice olacağını" ifade eden Celâleddin Dede ileri görüşlülüğünü ve siyâsî alandaki maharetini sergilemiştir.¹⁹⁰

Bütün bunlara rağmen Mehmed Celâleddîn Dede'nin vefatından üzüntü duyan padişah, definden sonra Hazine-i Hassa memurları ile cenaze masrafı olarak 2000 kuruş göndermişse de, bu para şeyhin vasiyeti gereğince bu hizmete sarf edilmemiştir.¹⁹¹

Yukarıdaki siyâsi olaylar gelişmeden önce, tahta çıktığı sıralarda Hüseyin Fahreddin Dede'nin mensup ve muhiblerinin destekleriyle inşaatı devam eden Bahariye Mevlevihânesine, II.

Abdülhamîd'in de katkıları olduğu bilinmektedir. İlk binaları, semahâne, türbe, on sekiz odalı derviş hücreleri ve matbah-ı şeriften oluşan dergâha, daha sonra II. Abdülhamîd güney cephesi Haliç'e bakan ilk iki katı harem, üç katlı da selamlık olarak kullanılmak üzere yirmi sekiz odalı bir meşrûtahâne inşâ ettirmiştir. Ayrıca, somathâne, hamam, helalar ve harem mutfağının da bu sırada inşâ edildiği anlaşılmaktadır.¹⁹²

C. II. Abdülhamîd ve Diğer Dergâhlar

Konya ve İstanbul'daki Mevlevihâne şeyhleriyle bir takım siyasi sebeple sıkıntısı olan II. Abdülhamîd, siyasetin dışında kalan Mevlevihânelere yardım ve taltif etmeye devam

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

etmiştir.

1305/1887 yılında, II. Abdülhamîd'in emriyle Kütahya Mevlevîhânesi yeniden inşa edilmiştir. Yine 1306/1888 yılında Mutasarrıf Tevfik Paşa zamanında dergâhın onarıldığı gibi, dergâh camisindeki minber de yenilenmiştir.¹⁹³

1317/1899 yılında da, "tavr-ı avâm" üzere olması sebebiyle halkın teveccühünü kazanmış olan Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi Hüsameddin Çelebi'yi,¹⁹⁴ "bir kıt'a nişân-ı âlî Osmânî" ile taltif etmiştir.¹⁹⁵

1323/1905 yılında Afyonkarahisar Mevlevîhânesi, Ali Celâleddîn Çelebi'nin gayretleriyle II. Abdülhamîd Han tarafından 14000 altın sarf edilerek esaslı bir şekilde tamir ettirilmiş, tamir üç yıl sürmüş ve 1908 yılında sona ermiş, dergâh içinde medfun zevatın puşîdelerini yenilemiş, dergâha bir de minare ilave edilmiş ve dergâh bu günkü biçimini almıştır.¹⁹⁶

Kilis Mevlevîhânesi'ne de yeni bir tekke kapısı yaptırmıştır.¹⁹⁷ II. Abdülhamîd, Gelibolu dergâhının semahâne ve türbe binalarını yenilemiş ve bu yenilemeye dair kitabeler, semahâne ve türbelerin kapıları üzerinde bulunmaktadır.¹⁹⁸

Yine II. Abdülhamîd zamanında, 1309/1891 tarihinde, Bursa valisi olan Mahmud Celâleddîn Paşa'nın arzı üzerine, Maliye Nazırı tarafından ayrılan 500 liralık bir tahsisatla, Bursa Mevlevîhânesi'nin semahâne, matbah ve derviş hücreleri tamir edilmiş ve Mahmud Celâleddîn Paşa tarafından söylenen tarih, cümle kapısının üzerine konulmuştur.¹⁹⁹

Anadolu'daki diğer bazı Mevlevî dergâhları da siyasi alanda faaliyetlere girişmişler ve Abdülhamîd muhalifi bazı hareketlerin içinde bulunmuşlardır.

Yine Mehmed Ziya Bey bizzat kendisi ve Bursa Şeyhi Mehmed Şemseddin Dede'nin ve diğer Mevlevîlerin de içinde bulunduğu Jön Türk taraftarı bir grubdan bahsetmekte ve araçlar ile Paris'ten gelen gazetelerin bu topluluk tarafından icra edilen meclislerde okunduğunu nakletmektedir.²⁰⁰

A. Gölpınarlı da, Abdülhalim Memduh (ö. 1905), İzmir'de çıkan Hikmet Gazetesi sahibi Doktor İbrahim Edhem ve bu gazetenin başyazarı Tevfik Nevzat (ö. 1905) gibi hürriyet taraftarları arasında

İzmir Mevlevîhânesi şeyhi Nuri Dede ve Tokadzade Şekib gibi Mevlevîlerin de bulunduğunu, bunların "erbâb-ı mefsedettendir" diye Bitlis'e sürüldüklerini belirtmektedir.²⁰¹

Buna mukâbil Halep Mevlevîhânesi'nde 1309/1891 yılında Vâcid Dede'nin azli üzerine, Abdülhamîd Han Dönemi'nde hükümetle olan iyi ilişkileri neticesinde Halep Mevlevîhânesi postnişinliğine atandığı anlaşılan Âmil Çelebi, gerek dönemin hükümetiyle olan bağlantısı ve gerekse çelebi olması hasebiyle Halep'te hükümetin ileri gelen memur ve vazifelilerini şöhretinden faydalanarak kendi nufuzu altına almış ve Halep Mevlevîhânesi'nde de istediği gibi rahat tasarruf etme imkanını bulmuştur.²⁰²

Yrd. Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Türkiye

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 14 Sayfa: 94-110

Dipnotlar:

1. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, (Beşinci Baskı), Ankara 1988, V, 11; Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1978, VI, 385, 389-392; Samiha Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, (Üçüncü Baskı), İstanbul 1993, II, 235-249.
2. Enver Behnan Şapolyo, Osmanlı Sultanları Tarihi, İstanbul 1961, s. 348-349; Yılmaz Öztuna, Büyük Türk Müsikî Antolojisi, Ankara 1990, II, 282; S. Ayverdi, a.g.e., II, 235, 246; O. Nuri Özpekel, "Şair ve Müsikîşinas Osmanlı Padişahları", Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, X, 619. Ayrıca "III. Selim Ekolü" ile ilgili olarak bk. Yılmaz Öztuna, Dede Efendi, Ankara 1996, s. 33-34.
3. Bu ayin-i şerif'in güftesi için bkz. Saadettin Nuzhet Ergun, Türk Müsikîsi Antolojisi Dinî Eserler, İstanbul 1943, s. 513.
4. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1988, 3. Bs, IV, 565 ve aynı sayfadaki 4 nolu dipnot; O. Nuri Pekel, a.g.m., X, 619.
5. S. N. Ergun, Türk Müsikî Antolojisi, II, 399.
6. S. Ayverdi, a.g.e., II, 258-264.
7. S. Ayverdi, II, 246.
8. Seyyid Sahih Ahmed Dede, Mecmuâtü't-Tevârih-i Mevlevîyye, Süleymaniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar No. 1462, s. 190.
9. S. Ayverdi, a.g.e., II, 255; Dilçin, a.g.m., s. 32.
10. Darü'l-Mesnevîlerle ilgili bak. Osman Ergin, Maarif Tarihi, M. Kara, a.g.e., s. 109-111; Cevdet Paşa, Tezakir (Tetimme 40), (neşr. Cavit Baysun), Ankara 1967, s. 13-17.
11. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul 1983, s. 249; S. Ayverdi, 251-258.
12. Yayla İmamı Tarihi, s. 132-133.
13. Bk. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 248.
14. Christoph K. Neumann, "XIX. Yüzyıla Girerken Konya Mevlevî Âsitânesi İle Devlet Adasındaki İlişkiler", SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sy. 2, Konya 1996, s. 179.
15. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 170-174.
16. Bu dönemde, Ulemanın, Yeniçerilerin ve Halkın Nizâm-ı Cedîd'e bakışı için bkz. E. Z. Karal, a.g.e., V, 77-80.
17. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 173; Ayrıca III. Selim Şeyh Gâlib dostluğu ve bunun Nizâm-ı Cedîd çerçevesinde yorumlanması için. Bk. George W. Gawrych, "Şeyh Galib And Selim III: Mevlevîizm And The Nizâm-ı Cedid", International Journal of Turkish Studies, IV/1, 1987, s. 91-114.
18. A. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sora Mevlevîlik., s. 175-176; Ayrıca bk. F. Hasluck, Bektâşîlik Tetkikleri, (terc. R. Hulusi), İstanbul 1928; İrfan Gündüz, Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri, İstanbul 1983, s. 146.
19. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Evkaf (C. EVK), 25829 (25 S 1204) ve Kamil Kepeci (KK) 2373, s. 308-309 (25 S 1204/1789) ayrıca daireler arası yazışmalar için Cevdet Tasnifi (CT) 1140 (tarihsiz), 1141 (13 R 1204), 1142 (16/17 Ra 1204/1289), 10889 (21 S 1204/1289).
20. BOA, CT, 16185 (9 Ca-25 Ş 1205).
21. Ahmed Cevdet, Tarih-i Cevdet, İstanbul 1278, c. 5, s. 273.
22. C. Neumann, a.g.m., s. 170.
23. Mevlevî dergâhlarının tamiri ve "Hz Mevlânâ'nın ve etrafındaki eizze-i kiram'ın pûşîdelerinin tecdid ettirilmesi ve pûşîdelerin Konya'ya irsal ile sandukalara vaz' olduğu günlerde Nemçe musâlahasının akdolunması" ve Galata Mevlevîhânesi'nin tamirinin bitirildiği günlerde Kapudan Paşanın Donanmay-ı Hümâyun ile Akdeniz'de başarı kazanması Mevlevîliğin "uğur ve kerameti" sayılmıştır. Ahmed Cevdet Paşa, a.g.e., V, 272, VI. s. 166.

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

24. BOA, CT 16185, (9 Ca-25 Ş 1205) Belgenin tam metni için bkz. C. K. Neumann, a.g.m., s. 171).
25. C. Neumann, a.g.m., s. 171.
26. C. Neumann, a.g.m., s. 172. Şeyh Gâlib'in dergâhın tamirine dair yazdığı şiirler için bkz. Dilçin, a.g.m., s. 73-76.
27. Gölpınarlı, a.g.e., s. 259.
28. C. K. Neumann, a.g.m., s. 173.
29. BOA, CT 16455, (5 S 1214-24 R 1215), CT 984, (Ra 1216); CT 16455, (S 1215) Dergâhın vergi kaynaklarına dair daha geniş bilgi için bk. C. K. Neumann, a.g.m., s. 173, 24 nolu dipnot.
30. BOA, CT 18240 1 C 1258 (4. 1. 1794).
31. Ş. Uzluk, a.g.e., s. 158. III. Selim'nin yenilediği bu örtülerle ilgili geniş bilgi için. Bk. Erdoğan Erol, "Padişah III. Selim'in Mevlânâ'nın Türbesi için Yaptırdığı Püşide", Türk Etnoğrafya Dergisi, XIX, Ankara 1991, s. 9-29.
32. Ekrem Işın, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Gâlib", Şeyh Gâlib Kitabı, İstanbul 1995, s. 52.
33. Erdoğan Erol, "Padişah III. Selim'in Mevlânâ'nın Türbesi için Yaptırdığı Püşide", Türk Etnoğrafya Dergisi, sy. XIX, Ankara 1991, s. 24.
34. A. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 339.
35. Cem Dilçin, "Şeyh Gâlib'in Mevlevîhânelerin Tamirine İlişkin Şiirleri", Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Sayı: XIV, İstanbul 1994, XIV, s. 33.
36. Sicill-i Osmânî, III, 726; Asaf Hâlet Çelebi, "Gâlib Dede", Türk Yurdu, Şubat 1957, sy. 265, s. 597-598; A. Gölpınarlı Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. II.
37. Sicill-i Osmânî, III, 726; Asaf Hâlet Çelebi, a.g.m., s. 598-602.
38. Osmanlı Müellifleri, I, 39; Nuri Özcan "Ali Nutkî Dede", DİA, II, s. 199.
39. M. Ziyâ, Yenikapı Mevlevihanesi, s. 157. Musahib Ahmed Ağa 1209/1794 tarihinde vefat ederek Galata dergâhı haziresine defnedilmiştir. M. Ziyâ, a.g.e., s. 157.
40. Hüseyin bin İsmail Ayyansarayî, Hadîkatü'l-Cevâmî, İstanbul 1281, II, 107-108; BOA, CT, 5337, (5 Receb 1217/1802).
41. Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Matbaâ-yı Osmâniye, İstanbul 1284, VII, 145.
42. Ayyansarayî, a.g.e., II, 108.
43. Ali Nutkî Dede, Defter-i Dervişân I, Süleymaniye Kütüphânesi Nafiz Paşa nr. 1194, vr. 22a.
44. Ekrem Işın, "Beşiktaş/Bahâriye Mevlevîhânesi", İstanbul Dergisi, VI, 132.
45. Erdem Yücel, "Kasımpaşa Mevlevîhânesi", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Aralık 1979, s. 81; Baha Tanman, "Bahariye Mevlevihanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA), I, 482-483.
46. Tarih-i Atâ, İstanbul 1293, III, 193.
47. BOA, Cevdet Tasnifi (CT) 734, (26 L 1216/1801).
48. E. Ziya Karal, a.g.e., V, 80-89.
49. Y. Öztuna, Türk Mûsikî Ansiklopedisi, II, 2; Son Hattatlar, 189-194; Y. Öztuna, Dede Efendi, s. 35-39.
50. E. Z. Karal, a.g.e., V, 98-142.
51. E. Z. Karal, a.g.e., V, 142-164.
52. Mustafa Kara, "Tanzimat Dönemi ve Tasavvufî Hayat", Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Bildiriler), Ankara 1991, s. 299; a. mlf., "Tanzimattan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar", Tanzimattan. Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, IV, 983.
53. İ. Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV, 110-111.
54. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Bektaşîlerle ilgili ne yapılması gerektiği hususunda, 2 Zilhicce 1241/8 Temmuz 1826 günü saray içinde bulunan cami-i şerifte yapılan, Padişah II.

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

Mahmud'un kafes arkasından takip ettiği, sadrazam, eski ve yeni Şeyhulislam ve zamanın önemli tekke şeyhlerinin de hazır bulunduğu toplantıya Kudretullah Dede de iştirak etmiş ve Bektaşî tarikatının tarihine yön veren kararlara katkıda bulunmuştur. bk. Ahmed Cevdet Paşa, Târih-i Cevdet, XII, 236. Ayrıca bu toplantının dönemin tarikat ve tekkeleri açısından değerlendirmesi için bk. İrfan Gündüz, Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri, s. 133-147.

55. Frederich W. Hasluck, Bektaşî Tedkikleri, s. 133; M. Kara, Din Hayatı Sanatı Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, (Üçüncü Baskı) Aralık 1990, s. 210; a. mlf., a.g.m., s. 983.
56. İ. Gündüz, a.g.e., s. 150.
57. A. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sora Mevlevîlik, s. 175-176.
58. Mehmed Ziya, a.g.e., s. 103.
59. II. Mahmud'un Mevlânâ dergâhını tamir ettirmesi ile ilgili Defter-i Dervîşân II'de geniş malumat vardır. bk. Defter-i Dervîşân II, s. 65-87.
60. M. Önder, Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik, s. 65.
61. İ. Gündüz, a.g.e., s. 153.
62. BOA, UM, 31768.
63. Y. Öztuna, Dede Efendi, s. 35-37. II. Mahmud ve İsmail Dede Efendi ile ilgili bilgi için bkz. Yılmaz Öztuna, Dede Efendi, s. 35-39; S. Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, II, 258-264.
64. Defter-i Dervîşân II, s. 44.
65. Tarih-i Atâ, II, 193.
66. Sultan Mahmud'un Mehmed Kadî Dede'ye ve Beşiktaş Mevlevîhânesi'ne olan ilgisinin bir başka örneği de, Şeyhin biraderlerine kadar atıyye ihsanlarında bulunmasıdır. Bk. BOA, İD, 23 Muharrem 1266/1849. Dergâha tahsis edilen pirincin de bu dönemde büyük bir hassasiyetle ifâsı devam etmiştir. Bk. BOA, HH, nr. 27199 (1253/1837).
67. R. E. Koçu "Beşiktaş Mevlevîhânesi", İA, V, 2586; Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhâneleri", İÜEF Güney-Doğu ve Avrupa Araştırmaları Dergisi, sy. 4-5, İstanbul 1975-1976, s. 37; E. Işın, a.g.m., s. 132.
68. Osmanlı Müellifleri, I, 39; N. Özcan, a.g.m., DİA, II, 199.
69. Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı, II, 834. Keçecizâde İzzet Molla'nın hayatıyla ilgili geniş bilgi için bkz. İbnülemin Mahmud Kemal, Son Asır Türk Şairleri, İstanbul, ty, s. 735-756; A. Hamdi Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1988, s. 88-93; İbrahim Bülbül, Keçecizâde İzzet Molla, Ankara 1989, s. 1-45.
70. E. Işın, a.g.e., s. 129. Nuri Özcan, a.g.m., DİA, II, 199.
71. Defter-i Dervîşân II, s. 46.
72. Ayvansarayî, a.g.e., I, 330. Abdülbaki Nasır Dede dergâhın geçirdiği bu tamirle ilgili detaylı bilgiyi, dergâhın bütün unsurlarının tamirine başlanılıp bitirildiği tarihleriyle birlikte verilmektedir. Defter-i Dervîşân II, s. 46-57.
73. M. Ziya, a.g.e., s. 182.
74. BOA, İrade Dahiliye (İD), 6298, (14 Receb 1262/1845).
75. Halet Said Efendi ile ilgili geniş bilgi için bk. Tarih-i Şânîzâde, İstanbul 1290, I, 249; Tarih-i Cevdet, XII, 54-60; Abdurrahman Şeref, Tarih Musahabeleri, s. 27-38; M. Ziya, a.g.e., s. 99-105; A. Gölpınarlı, Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik, 174, 248-254, 414; E. Işın, a.g.m., s. 123.
76. Sadrazam yardımcılığı demek olan memurun ünvanıdır. Aynı zamanda Yeniçeri Ocağının büyük zabıtlarından biri. Bk. M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (OTDTS), II, 251-252.
77. Halet Efendi'nin Resmi görevleri için bk. E. Z. Karal, a.g.e., V, 77, 102, 111, 113.
78. Defteri Dervîşân I, vr. 15b; Mehmed Ziya, a.g.e., s. 103-104.
79. Mehmed Ziya, a.g.e., s. 99-105.

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

80. M. Ziya, a.g.e., s. 71-72; A. Gölpınarlı, Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik, s. 253.
81. Abdurrahman Şeref, Tarih Musâhabeleri, İstanbul 1323, s. 36; Sicill-i Osmani, IV/1, s. 63.
82. C. Kerametli, Galata Mevlevîhânesi Divan Edebiyatı Müzesi, İstanbul 1977, s. 23-24; İzzet Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, İstanbul 1938, s. 51; Ö. Faruk Şerifioğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, İstanbul 1995, s. 158. E. Yücel, a.g.m., s. 76-77; İsmail E. Erünsal, Türk Kütüphaneleri Tarihi, Ankara 1988, II, 127.
83. Mehmed Ziya, a.g.e., s. 88-89; A. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 253.
84. Davud Fatih, Hatimetü'l'eş'ar, İstanbul 1271, s. 54-55; Sicill-i Osmani, II, 102; Mehmed Ziya, a.g.e., s. 105. Abdurrahman Şeref, a.g.e., s. 34; Cemil Çiftçi, Maktul Şairler, İstanbul 1997, s. 553-560.
85. BOA, Cevdet Evkaf, nr. 14508.
86. C. Kerametli, a.g.e., s. 20; E. Işın, a.g.m., s. 124.
87. E. Yücel, a.g.m., s. 81; B. Tanman, a.g.m., s. 482-483
88. Tarih-i Atâ, III, 193.
89. Ayvansarâyî, a. e., II, 11.
90. Geniş bilgi için bk. Sicill-i Osmânî, II, 307-308.
91. Sicill-i Osmânî, II, 307.
92. BOA, HH 27178, 1251/1835 (II. Mahmud İradesi).
93. BOA, NSEK, nr. 10578, 25 Cemaziyelahir 1253/1837, 24 Ramazan 1254/1838.
94. D. Ali Gülcan, Karaman Mevlevîhânesi, Mevlevîlik ve Karamanlı Mevlevîler, Karaman 1975, s. 24-29.
95. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Kütahya Şehri, İstanbul 1932, s. 148; Hamza Güner, Kütahya Camileri, Kütahya 1964, s. 9.
96. Mehmed Şemseddin, Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî I-II, (Hzl. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997, s. 506.
97. S. N. Ergun, Türk Müsikî Antolojisi, II, 498; Ayrıca ilmi eserleri ve şiirleri için bk. Saadettin Nuzhet Ergun, Türk Şairleri, II, 640-644; Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", Bekir Kütükođlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 363.
98. BOA, İD 40348, (17 M 1265/1849).
99. E. Z. Karal, a.g.e., V, 169-195.
100. M. Kara, a.g.m., s. 301.
101. Reşat Ekrem Koçu, Osmanlı Padişahları, İstanbul 1981, s. 409-410.
102. M. Kara, a.g.m., s. 301.
103. KM MA, Dosya No. 80/1.
104. İsmet Kayaođlu, "Çağdaş Mevlevî Bilgin ve Edib Veled Çelebi İzbudak (1868-1953), VI. Milli Mevlânâ Kongresi, (Tebliğler), 24-25 Mayıs 1992, Konya 1993, s. 53.
105. BOA, İrade Dahiliye (İD), 8205 (26 Za 1263/1846); BOA, İD, 7540 (3 C 1263/1846); BOA, İD, 24898, (4 Ra 1263/1846); BOA, İD, 8576 (8 S 1264/1847).
106. Sa'deddin Nüzhed-Muhammed Ferid, Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyat, Konya 1926, s. 15; Son Asır Türk Şairleri, IV/628; M. Önder, a.g.m., s. 3609-3610; N. Elgin, a.g.m., s. 7.
107. Nitekim 1828-1829 tarihlerinde Osmanlılarla Ruslar arasında bir savaş vuku bulmuş, savaş Anadolu ve Rumeli kıyılarına kadar yayılmış ve 14 Eylül 1829 tarihinde yapılan Edirne anlaşmasıyla neticelenmiştir. Bk. E. Z. Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1988, V, 120.
108. A. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 175. Ayrıca bk. Defter-i Dervişan II, s. 94.
109. Mehmed Şemseddin, Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî, s. 505.
110. BOA, İD, 2120 (23 C 1257/1841); BOA, İD, 4242 (14 S 1260/1844); BOA, İD, 3816 (28 C

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

- 1265/1849).
- 111.BOA, İD, 5751 (23 Z 1261/1845); BOA, İD, 1520 (120C 1262/1846); BOA, İD, 14226 (24 Ş 1267/1851); BOA, İD, 14416 (23 L 1267/1851).
- 112.BOA, İD, 8474 (7 Za 1274/1857).
- 113.BOA, CT, 1026 (2 Ra 1256/1840); BOA, CT, 29323 (Za 1259/1843); BOA, İD, 5348 (21 B 1261/1845); BOA, İD, 5797 (fi Gurre 1262/1846); BOA, İD, 9208 (8 C 1264/1848); BOA, İD, 3467 (16 M 1265/1849); BOA, İD, 3832 (17 Ca 1265/1849); BOA, İD, 10388 (18 S 1265/1849); BOA, HH, 27471 1251/1834).
- 114.BOA, HH, 27471, 23 Ş 1251/1835); BOA, CT, 29770, 15 Za 1263/1847); BOA, CT, 22430 (15 Za 1263/1847). Ayrıca 1251/1835 tarihinde yapılan Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağının Tamiri için bk. Yusuf Küçükdağ, "1835 M. Tarihli yapılan Mevlânâ Türbesi ve Çelebi Efendi Konağı Tamir ve İnşa Defteri", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, II. Milletler Arası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi, Mayıs 1992, Sayı 2, s. 181-206.
- 115.BOA, İD, 26863, (18 Z 1274/1857).
- 116.BOA, İD, 26793.
- 117.M. Ziya, a.g.e., s. 183.
- 118.Cevdet Paşa, Tezakir, s. 13, 230; İskender Pala, "Âbidin Paşa", DİA, I, 310.
- 119.Osmanlı Müellifleri, I, 191, 219; A. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sorna Mevlevîlik, s. 321; M. Kara, "Tanzimattan Cumhuriyete Tasavvuf ve Tarikatlar", s. 989.
- 120.Tezâkir, 13, 230; Osmanlı Müellifleri, I, 115, 159; Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, İstanbul 1939, s. 133-135; Celalettin Çelebi, Hz. Mevlânâ'da İlim, Konya ts. (719. Vefat Müns.), 53-54; B. Furûzanfer, Mevlânâ, (F. Nafiz Uzluk'un Önsözü), s. V; M. Kara, a.g.m., s. 305.
- 121.E. Işın, a.g.m., s. 124.
- 122.Bkz. M. Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, Ankara 1980, s. 135-138.
- 123.C. Kerametli, a.g.e., s. 34; E. Işın, a.g.m., s. 124.
- 124.BOA, İD 4867, 23 Za 1260/1844.
- 125.M. Ziyâ, a. e., s. 180; İ. Mahmud Kemal İnan, Son Sadrazamlar, I, 436.
- 126.M. Ziya, a.g.e., s. 186.
- 127.BOA, İD, nr. 6298, (14 Receb 1262/1845).
- 128.BOA, İD nr., 6755, (22 Zilkade 1262/1845). 1851 yılında tamamlanan bu tamiratın musahabesine ait defter BOA, NSEK, nr. 17518'de kayıtlıdır.
- 129.Tarih-i Atâ, İstanbul 1293, III, 193.
- 130.BOA, İD, 4572, (4 Ramazan 1260/1844).
- 131.BOA, İD, 4728, (24 Zilkade 1260/1844).
- 132.Saadettin Nuzhet Ergun, a.g.e., II, 498; Ayrıca İlmî eserleri ve Şiirleri için bk. Saadettin Nuzhet Ergun, Türk Şairleri, II, 640-644.
- 133.İsmail Yakıt, "Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü", S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevîhâneler Kongresi, Tebliğler, Mayıs 1996), Konya 1996, s. 34. B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 7.
- 134.İ. Yakıt, a.g.m., s. 35; B. Tanrıkorur, a.g.m., s. 7.
- 135.Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 509.
- 136.İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 149; H. Özönder, "Kütahya Mevlevîhânesi", S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya 1996, s. 74; Kitabeler için bk. Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi, Bir Deneme", Kütahya, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan, İstanbul 1981-1982, s. 351-352.
- 137.BOA, CT 25536, (7 Za 1260/1844).

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

- 138.BOA, İD 8681, (24 S 1264/1846).
- 139.BOA, Cevdet Tasnifi (CT) 22462, 23 B 1252/1836; BOA, CT 14229, 2 Ş 1252/1836.
- 140.M. Ziya, Yenikapı Mevlevîhânesi, s. 105; M. Kara, a.g.e., I, 138.
- 141.M. Şemseddin, a.g.e., s. 510-513.
- 142.BOA, İD 16697, (18 Ra 1274/1857).
- 143.İ. Mahmud Kemal İnan, Hoş Sâdâ, İstanbul 1958, s. 19-21. İ. Mahmud Kemal İnal bunları naklederken, E. Ziya Karal ise, "müzik ve edebiyata karşı fazla ilgisi yoktu." demektedir. Bk. E. Z. Karal, a.g.e., VII, 2.
- 144.O. Nuri Özpekel, a.g.m., s. 624.
- 145.İ. Gündüz, a.g.e., s. 203-206; M. Kara, a.g.e., s. 302-310.
- 146.Geniş bilgi için bkz. Osman Nuri Ergin, Meârif Tarihi, I, 241-243; M. Kara, a.g.e., s. 302 vd.
- 147.M. Kara, a.g.e., s. 304.
- 148.Ş. Uzluk, a.g.e., s. 158.
- 149.M. Önder, Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik, s. 65-66.
- 150.BOA, İD, 34077 (17 R 1276/1860).
- 151.BOA, İD, 34699 (20 M 1280/1863).
- 152.BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubî Kalem Umûmî Vilâyet (BAEO, SEMKUV), 2436, 431/37 (24 Ra 1277/1860).
- 153.M. Ziyâ, a.g.e., s. 63-64.
- 154.Ziya Şakir, Çırağan Sarayında Yirmi Sekiz Sene (V. Murad'ın Hayatı), İstanbul 1943.
- 155.Ziya Şakir, a.g.e., s. 18-19.
- 156.Ziya Şakir, a.g.e., s. 201.
- 157.II. Abdülhamîd'in muhtelif tarikat şeyhleriyle "Panislamizm" politikası çerçevesinde kurmuş olduğu irtibatlar ve şeyhlerin çalışmalarıyla ilgili geniş bilgi için bk. İ. Gündüz, a.g.e., s. 216-235; Cezmi Eraslan, II. Abdülhamîd ve İslam Birliği, İstanbul 1992, s. 217.
- 158.İ. Gündüz, a.g.e., s. 218; Mustafa Kara, "II. Abdülhamîd Dönemine Tasavvuf Tarihi Açısından Genel Bir Bakış", II. Abdulhamid ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri, (2 Mayıs 1992), İstanbul 1992, s. 69-70.
- 159.Muhammed Muhlis Bey ve Arkadaşları, Konya Rehberi, Konya 1339/1920, s. 55.
- 160.M. Önder, Yüz Yıllar Boyunca Mevlevîlik, s. 67.
- 161.A. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 240.
- 162.M. Ziya, a.g.e., s. 228.
- 163.Tahsin Paşa (Esbak Mabeyn Başkâtibi), Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları, İstanbul 1931, s. 66-67, 145.
- 164.Tahsin Paşa, a.g.e., s. 67. Aynı nedenle Tahirü'l-Mevlevî'nin yaşadığı olaylarla ilgili bk. Tahirü'l-Mevlevî, a.g.e., s. 23-33.
- 165.M. Ziya, a.g.e., s. 228.
- 166.Mektup için bk. A. Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, s. 178-180.
- 167.M. Ziya, a.g.e., s. 186.
- 168.Hayatıyla ilgili bilgi için bk. Son Sadrâzamlar, I, 4-58.
- 169.A. Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, s. 176. Hayatıyla ilgili bilgi için bk., Son Sadrâzamlar, I, 4-58.
- 170.Hayatıyla ilgili bilgi için bk., Son Sadrâzamlar, I, 196-258.
- 171.Necati Elgin, "Konya Mevlânâ Dergâhına Manen ve Maddeten Hizmeti Olan Mevlevî; Şeyhulislam

YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEVLEVÎLER VE SİYÂSET (XIX. YÜZYIL)

- Mehmed Sahib (Pîrizâde)" Çağrı Dergisi, sayı: 68, Eylül 1963, s. 8-10.
- 172.M. Ziyâ, a.g.e., s. 181; A. Gölpinarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik, s. 294-295; M. Kara, a.g.m., s. 991.
- 173.M. Ziyâ, a. e., s. 181.
- 174.M. Ziya, a.g.e., s. 184.
- 175.M. Ziya, a.g.e., s. 183-184.
- 176.M. Ziya, a.g.e., s. 184.
- 177.Mustafa Kara "Tanzimat Dönemi ve Tasavvuf? Hayat", Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Ankara 1991, s. 301.
- 178.M. Ziya, a.g.e., s. 184-185. M. Kara, a.g.m., s. 301.
- 179.M. Ziya, a.g.e., s. 182.
- 180.M. Ziya, a.g.e., s. 186.
- 181.M. Ziya, a.g.e., s. 188.
- 182.M. Ziya, a.g.e., s. 189.
- 183.M. Ziya, a.g.e., s. 204.
- 184.Tahsin Paşa, Abdülhamîd ve Yıldız Hatıraları, s. 144-145.
185. Mehmed Ziyâ, bu mevlit hadisesiyle ilgili bilgileri geniş bir şekilde vermektedir. Bk. M. Ziyâ, a.g.e., s. 220-224.
- 186.M. Ziyâ, a.g.e., s. 224.
- 187.M. Ziyâ, a.g.e., s. 225-226.
- 188.M. Ziyâ, a.g.e., s. 229-230.
- 189.M. Ziyâ, a.g.e., s. 230-231; M. Tâhir, a.g.e., s. 4.
- 190.M. Ziyâ, a.g.e., s. 231.
- 191.M. Ziya, a.g.e., s. 217.
- 192.Veled Çelebi (İzbudak), Canlı Tarihler Hatıralarım, İstanbul 1946, s., 24; R. E. Koçu, "Bahâriye Mevlevîhânesi", İA, IV, s., 1855; E. Işın, a.g.m., s. 134-135; Baha Tanman, a.g.m., DİA, III, 471.
- 193.İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 148-149; H. Güner, a.g.e., s. 9-10; BOA, Cevdet Tasnifi (CT), 2105, (Tarihsiz).
- 194.KM MA, Dosya No: 97/52.
- 195.M. Ziya, a.g.e., s. 247; A. Süheyl Ünver "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri", s. 36.
- 196.Ömer Fevzi Atabek, Afyon Vilayeti Tarihçesi, (hzl. Turan Akkoyun), Afyon 1977, II. Fasikül, s. 160; Yusuf İlgar, Tarih Boyunca Afyonda Mevlevîlik, Afyon 1985, s. 51-52.
- 197.İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 544.
- 198.Barihüda Tanrıkorur, "Gelibolu Mevlevîhânesi", DİA, s. 7.
- 199.Bk. Seyyid Hasan Tâib, Hâtıra Yahud Mir'at-ı Burusa, Hüdavendigâr Matbası, Bursa 1323/1905, s. 16.
- 200.M. Ziya, a.g.e., s. 204-205.
- 201.A. Gölpinarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 273.
- 202."Ulûmu Fethi'l-Mevâhibi'l-Lâhûtiyye fî Keşfi Esrâri Meârifî'l-Berzahıyye" isimli eserinin sonuna iliştilmiş olan ve Konya Mevlâna Müzesi Arşivi'nde bulunan benzer bir şikayetnâmenin de sahibi olan Abdülganî Dede'nin ahfadından Gâlib b. Sâib tarafından yazılan mektup. Şam Esed Kütüphânesi, Matbuat Bölümü, Kayıt no: 18017; KMMA, Zarf No: 65/3.